

కృత్య పదములు త్రివేది సంగ్రహము

తెలుగు నిశ్చయియ్యాలయమునకు
విం. వి. పట్టాభిషేక సమర్పించిన
సిద్ధాంత వ్యాసము.

పరిశోధన
కీర్తి సత్యవతి.

పర్యవేక్షణ
శ్రీ శ్రీచార్యయల్లావెంకటేశ్వరరావు.
శ్రీ. యస్.కె.వెంకటాచారి

తెలుగు నిశ్చయియ్యాలయము
లలిత కళాపీఠము
వాంపల్లి, శ్రీధరరాజుపాడు.

పద్యముల గ్రంథములు

1. భరత కళాప్రతాప్త డాక్టర్. నటరాజరామకృష్ణ.
దక్షిణాంధ్రుల నాట్య కళా చరిత్ర
2. డాక్టర్. యస్. గంగప్ప
తెలుగులో పదకవితలు.
క్షేత్రయ్య పదములు.
తెలుగు వాగ్గేయ కారులు.
3. డాక్టర్. విశ్వా అప్పారావు
క్షేత్రయ్య పదములు.
4. డాక్టర్. పోణంగి శ్రీరామ అప్పారావు
నాట్య శాస్త్రము.

కృతజ్ఞతలు

నాకు సిద్ధాంత వ్యాసము త్రాగటకు సహకరించిన
గురువరేణ్యుని త్రీ ఆచార్య యల్లా వెంకటేశ్వర రావుగారు,
త్రీ. యస్. కె. వెంకటాచారిగారు, డాక్టర్. నరరాజరామ కృష్ణగారు,
డాక్టర్. పోణంగి. శ్రీరామ అప్పారావుగారు, డాక్టర్. శ్రీమతి పుణాశనిగారు
సర్వస్వరములు నేర్పించిన (రాజమండ్రి వాస్తవ్యులు) శ్రీ. విదీధ

కొండల రావుగారు, నాతల్లిదండ్రులు, నా అత్త, మామగారులకు,
నా పృథ్వీ పూర్వక అభివృద్ధిని నమస్కరించుట.
నా నోడల్ ముఖ్యులు శ్రీ శ్రీ శ్రీ సరస్వతి నా పృథ్వీ పూర్వక
అభివృద్ధిని నమస్కరించుట. నా ప్రియమైన తల్లిదండ్రులకు అభివృద్ధిని నమస్కరించుట.

నాకు త్రీ ఆచార్య మూర్తినారాయణ అశ్వమధుని సన్ను
ప్రొఫెసరుగారు నా పృథ్వీ పూర్వక అభివృద్ధిని నమస్కరించుట.
నా తనయుడు చిరంజీవి హనుమత్రి క నా దీవెనలు.
నా బేర్లు నోడరుడు శ్రీ. కె. వి. సుంతులకి నమస్కరించుట.

భిట్టు

సత్యవతి.

విషయసూచిక

1. తొలిపలకులు	1.
2. క్షేత్రంయ్య పదములు తియ్యే సంగపము (వరిచయము).	2.
3. పదకవిత ఆవిర్భావము	3-4.
4. పదనిర్వహనము	5-9.
5. పదకర్త లక్షణములు (ఉత్తమ వాగ్దీయకార లక్షణములు)	10.
6. క్షేత్రంయ్య జీవిత విశేషాలు	11-17.
7. క్షేత్రంయ్య పదములందు సంగీతము	18-31.
8. క్షేత్రంయ్య పదములందు భృత్యుభాగినయములు (నవరసములు)	32-41.
9. క్షేత్రంయ్య పదములందు సాహిత్యము	42-48.
10. క్షేత్రంయ్య పదములందు నృత్య, సంగీత, సాహిత్యవివరణ,	49-61.
11. ముగింపు శీఘ్రోజ్ఞ పదరచన	62-64.

తొలి పలుకు

ఆంధ్రదేశమునందలి గేయములును కృతులు, తత్త్వములు, పదములు జాపశీలు, పాటలు అని యిరువిధములుగా విభజింపవచ్చును. ఇందు పదము, జాపశీ అను రెండును అభినయమునుకూలములును శృంగార రస ప్రధానములు నైన గేయములే గాని జాపశీయందు శృంగారమును, పదమునందు ప్రౌఢత్యము ప్రాధాన్యము వహించును. పదములు, రాగ, తాళ, విలంబములతో కూడి యుండును.

క్షేత్రంయ్య పక్షి, పదకర్త నూత్నమే కాదు. అలంకార శాస్త్రముతో గాఢమైన పరిచయము సంపాదించి యుండు నూత్నమార్గములు త్రొక్కుజూచిన సాహిత్యము కలవాడు. యక్షిణి పాతిభాశాలి. ఆంధ్రదేశము సుందరమగు దక్షిణదేశములోని విశేష యశస్యును గాంచిన ధీనీధి ఇతడు రచించిన పదములు కొమలములును, రమ్యములు తేటతెనగని పదములు పౌండికతతో జెన్నాఱుచున్నవి. ద్రాక్ష పాకమున రచితములైన యితని పదములన్నియును రసప్రసారములైన సంగీత సాహిత్యముల రెంటును గూడ నత్యంతమయిన యున్నవి చెందియున్నవి. సమశస్త్రములై సమసిద్ధిబొంది భాసిల్లు భరత నాట్యమున కెంతయో ననువుగననుష్ఠి.

ఇందలి పదముల పౌండిక సుందరమైనది. పదము సామాన్యముగ వాడయ్యుండు పూర్వపద సంపద యుండు దసరారము. ఇతని కూర్పులతి యలతి తేట తెలగు పదములతో జిలగు గలిగి రసములొలకలూడడు గులయ్యుండును. శైలి పిశుల సుగమము. ఈ పదములందలి పదజాలము రసోచితరీతిని దేజరిల్లును. పద లాలిత్యము లహాసమై హాస పదమునందు గాననగను. పశ్చిమదేశములలో నిటాలియన్ బాష రెంటులో యటలే ప్రాచ్య దేశములలో దెలగు విశేష శ్రావ్య మైనదని భాషా తత్త్వవేత్తలలో సగ్రగణ్య. డుగ నెన్నిబడిన విషప్ కాల్డ్ వెల్ మిక్కిలి నెక్కడగ బోగడెను. అతని పదమోపదములందు ఆతంతము తగియున్నవి. పలుకుమలకుకు దేనియలొలకయ్యుండును.

పరిచయము

క్షేత్రయ్య పదములు అనగానే త్రివేణి సంగమము గర్భుకు వచ్చును.

త్రివేణి సంగమము అనగా మూడు నదులు కలయిక. మన భారత దేశములోని 'ఉత్తరప్రదేశ్' రాష్ట్రమునకు చెందిన 'అలహాబాదు' నగరము వద్ద ఉత్తర ఖాష్ఠి, ఆహిర, 'గంగానది', నీల వర్ణము కలిగిన 'యమునా' నది అంతర్వాహిని అయిన సరస్వతి నదులు కలయును. ఆ కలయికనే త్రివేణి సంగమము అందును.

క్షేత్రయ్య పదములందు మూడు నదులనలె సంగీతము, సాహిత్యము, అభినయము కలిసి ఉన్నవి. అందుచే క్షేత్రయ్య పదములు త్రివేణి సంగమము అని అనవచ్చును.

1. గంగానదిని అభినయముగా వర్ణించ వచ్చును. ఎందుచేతననగా ఎంతో విశాలమైన గంగానది పలె అభినయము క్షేత్రయ్య పదములందు కలదు.
2. భగవత్ సహృద్యుడైన శ్రీకృష్ణుడు యమునా నదిలో గోపికలతో కలిసి జరిపిన రసక్రేడలకు నిలయమైనటు వంటి యమునా నది పలె క్షేత్రయ్య పదములందు సంగీతము క్షరాగ తాళ లయలుగ్గ నిండి యున్నవి.

3. ష్టే కనిపించకుండ అంతర్వాహినీ ఆయున సరస్వతి గంగా

యమునా నదులతో వివిధముగా కలియునో ఆ విధముగా

క్షేత్రంయ్య పదములందు సాహిత్యము కలసి ఉన్నది.

అందుచే క్షేత్రంయ్య పదములు త్రివేణి సంగమము అని చెప్పుచున్నాను.

పదకవితావిర్భావము

‘సాడదగిన కావ్యమునకు పదము అని వేరు. పదకవిత్యము పద్య

కవిత్యము కంటే ముందు పుట్టినది. చిత్రవిచిత్ర కావ్యకమనోయ పర్యతారణ్య

మైన ప్రకృతిలో పుట్టి వెరిగిన ప్రాకృత జీవించుగ ప్రాకృత మానవుని

హృదయమున సంతోషముయమో, దుఃఖముయమో యగు ఒకానొక భావము

జనించి, పరవశునిగా చేయుగా అతని నోట వెంట అప్రతిహతముగా ఒక

పాట వక్త్రమైయుండవనియు, ఆవేశపూరితమై అతడా పాటను చిందలు

తొక్కుచూ పాడియుండవనియు, అట - పాట లేక స్మృత్యము గీతము

శబలాడే స్మృత్యము అని వేరు వెట్ల వచ్చుననియు, అదియే కవిత్యమునకు

శ్రేయశ్చరమనియు ఈ నిదానము యొక్క సారాంశము.

‘‘ఈ ఆట పాటలలో మూడు భిన్నకళాంశములు కలవు. అడగువేయుట,

రాగము తీయుట. మాటపలకలు. శాస్త్రభాషలో ఈ మూడింటికి స్మృత్యము.

గీతము, శబ్దము అని వేరు.’’

ఈ మూడు అశక్తులు మూడు శాఖలుగా కాలక్రమమున నాట్యము,
సంగీతము, పద్యము అనేడి కళలుగా పరిణమించి దేని రాజ్యమును
అది యేలు కొనసాగెను. కాని ఈ మూడింటికి జన్మస్థాన మొక్కటియే.
అవి స్వతంత్రతా నిరూపణార్థము ఎంత విడిపోయినను పరిణత సంపూర్ణ
స్వరూపములో మరల ఏకీభవించు చుండును.

“ఈ పద కవిత్యమున శబ్దమున కెంత ప్రాధాన్యమున్నదో గీతికక్షును
అంతే ప్రాధాన్యమున్నది.” - అనగా ఇందు సుందర శబ్దరచనకు మధుర
మైన పాటయును కలసి యుండును.

పదకవితనంచే పద్యకవిత్య ముద్భవించిందనీ, పదమే ప్రాచీనమనీ కూడ
చెప్పవచ్చును “వనదేశములో చాల పాతపాటలు వేదసూక్తములు, మనుష్యజాతికి
అవి మొదటి రచనలు, అని ఉచితపవచ్చును. ఈ రాగ తాళములు
రెంటిన కలిపి హృదయంగమములైన భావములను వెలచరచు భాషను
అలంకరించుచున్న పదరచనకు పరిపూర్ణ స్వరూపము?” దానిప్రకారానుభవమును,
మనకప్పుడే సతాళముగనో, వితాళముగనో కావ్యకళా రసానుభవమును ప్రాచీన
మనుష్యజాతి పాట రూపముననే అనుభవించి రచించినది అని పండితులూహితము.

పదనిర్వచనము

పదం అంటే సామాన్యార్థంలో పాట అనే వాడకు ఇది రాగతాళములతో ఉండవచ్చును లేదా కేవలం స్వరసహితము కావచ్చును. ఇది జనపదులు సాహిత్యములో స్పష్టంగా తెలుస్తుంది. కోలాటం దంపుళ్ళపాటలో, తాళమంటుంది. రాగంతో పాటు, వీసరాయి, కపిలి పాటలో, రాగమే కాని తాళానికి అవకాశం లేదు. పదం పాడవన్నది జననవహారం. మన నిత్య జీవితము లలో పదమును పద్యముగాను, పద్యమును పదముగాను వాడుచుందురు.

ఎందుకంటే సామాన్యంగా పల్లెఘోషలు పనిపాటలు చేసేటప్పుడు ఉత్సాహము కోసమో, పరిశ్రమ మూలకమైన ఐడలికమైననుండి మనస్సును మళ్ళించడం కోసమో, కాలక్షేపం కోసమో, ఏదైన ఎవరైనా పాడితే బాగుంటుంది. అలా అనుకున్నప్పుడు ఈ విధముగ అనడం జరుగును.

“ఒసేయ్ బుల్, పదం అనవే. పదం ఎత్తవే, పదం అందుకోవే, పదం పాడవే, అనేటటువంటి మాటలతో కొరడం జరుగుతుంది.”
ఇటువంటి సందర్భాలలో కేవలం పాట మాత్రమే పాడడం జరుగుదు.
పద్యాలు పాడడం కూడ జరుగుతుంది. అందుచే వారి దృష్టిలో పదం అంటే పాట కావచ్చు, పద్యము కావచ్చును.

భరతముని నిర్వచనము

“ గాంధర్వం యస్మంహాశ్చక్రం, స్వరతాళపదాత్మకమ్
పదం తస్య భవేదస్మై, స్వరతాళాను భావకమ్
యత్కించి దక్షత కృతం తత్సర్వం పదం సంక్షిప్తమ్
నిబద్ధం బానిబద్ధంచ తత్పదం ద్వివిధం స్మృతమ్
అతాళంచ, సతాళంచ ద్విప్రకారంచ తద్భవేత్
సతాళంచ దుహారేషు నిబద్ధం తచ్ఛ్చైస్మృతమ్ ”

- స్వరతాళపదాత్మకమైంది గాంధారమునీ, స్వరతాళానుభావకమైన పదమే
వస్తువనీ, అర్థ సహితమైన అక్షరాలతో కూడినది ‘పద’ మనీ. ఈ
పదం నిబద్ధం, అనిబద్ధం అని రెండు విధాలనీ, అవి అతాలము,
సతాలమూ అని రెండు విధాలనీ భరతముని నిర్వచనము.

నియతాక్షర సంబంధము కలిగి చందోయతి సమన్వితమై తాళపాదములతో
కూడిన పదము ‘నిబద్ధ పద’ పునబడును. యతి పాద నియమము లేనిదియు
అనియతాక్షరమును అగు పదము ‘అనిబద్ధ’ పున బడును. నిబద్ధ పదాలతో
ప్రధానములు ఘట్టపదాలు, ఇవి సమమత్తాలు, అర్హసమమత్తాలు, విషమమత్తాలు
అని మూడవకాలు. సంగీత పరిభాషలో ఈ పదాలు ప్రబంధాలు అనబడతాయి.
మైన భరతముని చెప్పినట్లు, మతంగడు శార్ంగదేవుడు వేంకటమఘ్నేశుడు చెప్పినారు.
ఇంక ఈ ప్రబంధంలోని అవయవాలు అంటే ధాతువులు మొదలైన వాచినీ
పరిశీలిద్దాం. “ప్రబంధ శరీరాలు 4 భాగములు, 4 ధాతువులు. అవి
ఉద్వాహము, మేలఛకము, దుగ్రహము, అభోగము, ఉద్వాహము ప్రబంధపు
మొదటిభాగం. అనగా ఆరంభం, దుగ్రహము ప్రబంధపు ముగింపు.

మేలూపకం ఉద్వాహద్యువాలను కలపుతుంది. అభోగం ప్రబంధ రచయిత నామమో
అంకితమిచ్చిన దేవతానామమో ముద్రగా కలిపిన తుబీ భాగం.....

ఈ ధాతవుల ఏర్పాటును బట్టి ప్రబంధాలు మూడు విధములు. 1. ద్వీధాతుకాలు
2. త్రిధాతుకాలు, 3. చతుర్ధాతుకాలు ద్వీధాతుకం అంటే ఉద్వాహ ద్యువములు
మాత్రమే ఉండే ప్రబంధం. ఉద్వాహ ధృవాభోగాలుండేది చతుర్ధాతుకం 11.

“స్వరం, బిరదం, పదం, తేనకం, పాటం, తాలం అను
ఆరు ప్రభంధానికి అంగాలు..... ఈ అంగాలతో విరచితమైన
ప్రబంధాలు ప్రత్యేకం నాదాత్మకాలు. అంటే మాతయచనా ప్రధానములు
కావన్నమాట మరొక మూడు విధాలయిన ప్రబంధ విభజన ఉంది.
అవి ఏపంటే సూడ ప్రబంధాలు, ఆశిసంశ్రియాలు, విప్రకోర్కాలు 11.
ఏలదులు ఎనివేది మొదటిరకం పర్వాదులు 24 రెండోరకం శృంగాదులు
మూడోరకం.

స్వరాలతో పాడబడేది గీతం “స్వరరాగైః ప్రగామ్యుతి గీత
విత్త్యభిధోమతే 11 శార్ఙ్గాదేవుడు గీత ప్రబంధములకు ఒకే అధ్యాయం చెప్పాడు.
వెంకటమఖీ మాత్రం గీతాలకు ప్రత్యేక అధ్యాయం చెప్పాడు.

పదకవితా పితామహుడు, సంకీర్తనాచార్యుడు అని ప్రసిద్ధిపొందిన
అన్నమాచార్యుడు సంస్కృతములో రచించిన సంకీర్తన లక్ష్మణాన్ని, అతని
మనమడు చిన తిరుమలూచార్యుడు తెలుగులో పద్యాత్మకంగా రచించినాడు.
అందులోని పదకవితాలక్షణం క్లుప్తంగా ఇది చాల వరకు భరతాచులు
వచించిన పద్ధతి. యున్నది.

“ భరతాదులు గ్రంథంబు

విరచించిన లక్షణములు వేంకట భూషా

ధరవర కోర్కెన లక్షణము

లరు పద కపితా పితా మహాదేర్పరచెన్! ”.

అని చినతిరమాలాచార్యుడే చెప్పి ఇంకా పదసంప్రదాయాల్ని ఇలా
వివరించాడు.

“ రమణీయ సంగీతము రత్నాకర హరి

ధా ద్భాగ్యమును సుక్తబంధు బదము

సముపిత సంగీత చంద్రికా దేశైశ

మందు మిక్కిలి దేటమయ్యే : బదము

అతలు తత్సంవాదమైనప్పి సంగీత

చూడా మణికి బల్లబోట పదము

ధన్య సంగీత సుభాకర గ్రంథంబు

నందు మిక్కిలి జెలువొంద ‘ బదము

తానే యిన్నిటికి మూలమైన భరత

మందు, బంచ దశాధ్యాయ మందు వివలు

వృత్త చూర్ణ నిబంధక వివిధ నామ

భవ్య లక్షణములకు నాస్పదము పదము, అని నిర్వచించెను.

పదాలు శృంగార, వైరాగ్య పదాలని వివేచనం. ఈ శృంగార పదాలు
గ్రామోక్తులతో ఉండవచ్చును.

“పదములు శృంగార వధూ,

వృధు వధుర మనోజ్ఞ

వాక్య మిశ్రమములైనన్

విడితార్థ గ్రామోక్తులు పదీలముగా బొంక మెఱిగి, పలుకగ జెల్గన్¹²
అయితే వైరాగ్య పదాలు అలాగాక అగ్రామ్య రమ్య విష్ణు చరితో దారమై
ఉండడం అవసరం. వీటినే ఆధ్యాత్మపదాలంటారు.

పదములంటే వైరాగ్య, శృంగార, పదములు ఇంకెన్నియో విధములు
చెప్పబడినను ప్రస్తుతము ఉన్న కాలములో సంగీతలోకములో పదములు అనగా
శృంగారపదములు, నాయకా, నాయకులు యొక్క వీరహా వియోగాలు,
ప్రణయ కలహాలు, ఇచ్ఛాదులను తెలుపునట్టి పాటలను ముఖ్యముగా పదములను
వేరుతో పిలుచుట వాడక అయినది. అందు ముఖ్యముగా నేను ఈ
వ్యాసములో చర్చించుచున్నది క్షేత్రయ్య పదములకు సంబంధించినది. అందు
వలన ఈ వ్యాసములో ప్రత్యేకముగా క్షేత్రయ్యపదములు వాటియొక్క సంగీత
విలువలు, సాహిత్యపుపోకడలు, ఆధీనయంత్రులను చర్చించుచున్నాను.

ఉత్తమ వాగ్దేయకార లక్షణములు

పదంలోని వాక్య, మాట, గేయ ధాతువు, అక్షి, వాక్యను గేయన్ని రచించగలవాడు వాగ్దేయకారుడని అర్థం. కాగా వాగ్దేయ కారునకు ఉండవలసిన లక్షణాలు.

“శబ్దాను శాసన జ్ఞాన మభిదాన ప్రవీణత

దనః ప్రభేద వేదిత్య ముంకారేసు కౌశలమ్”

- శబ్దాను శాసన జ్ఞానము. అభిమాన ప్రవీణత, రసభావాల పరిజ్ఞానము, లోకజ్ఞిత, ఆశ్చర్య భాషా జ్ఞానంతో పాటు సవస్థకళా శాస్త్రాల్లో, అభినీవేశము, స్పృహ, గీత వాద్యలో, నేర్పు, మనోహరగాత్రం తాళలయజ్ఞానము, కాక్యాదుల వివేచక ప్రతిభ, సుఖగగేయత, దేశేరాగాల్లో సంపూర్ణజ్ఞానము, వాక్పటత్వం, సరసత, ఔచిత్యజ్ఞానము, నూతనాశ్రయ నిర్మాణక్షమ, ఇతరుల చిత్తమృత్యుల పరిజ్ఞానము, ప్రబంధప్రాగల్భ్యం, దృఢ గీత నిర్మాణంతో పాటు నానా గీత రచనా దక్షిణత, ముద్ర, మధ్యమ తార స్థాయిలలో గవళం ప్రయోగించగల నేర్పు ఆలపనలో సంపూర్ణ జ్ఞానము, అవధానం - అంటే చిత్తేకాగ్రత అనే గుణాలు కలవాడే ఉత్తమ వాగ్దేయ కారుకడు. అటువంటి వాడు క్షేత్రంయ్య.

వైతన్య జీవిత విశేషములు

“ సంగీతమపి సాహిత్యం సరస్వతాః స్వనద్యంయం ।

ఏక మాపాత మధురం అన్యదాలోచనావృతం ॥

అనగా సంగీత, సాహిత్యములు సరస్వతీదేవి స్థూల జంట.

మొదట సంగీతము వినిన వెంటనే ఆనందము కలుగను. రెండవది సాహిత్యము ఆలోచించిన కొలదీ అవృతమయ్యెన అర్థమాలాన్ని స్మరించున అర్థం.

“ శిశుర్యేత్తి, పశుర్యేత్తి, వేత్తిగానరసఫణి ”.

అంటే శిశువులు, పశువులు, పాములు నైతం వినీ ఆనందించేదగిన గానరసం. అట్టిగాన మెరిగినవాడు శ్రీరామరాజభూషణుడు. ఇతడు సంగీత, సాహిత్యములందు సంపూర్ణ విజ్ఞానం సంపాదించిన మహాకవి.

కానీ అంతకంటే మరొక మెట్టు ముందు కరగిన వాడు క్షేత్రయ్య. క్షేత్రయ్య సంగీత, సాహిత్యములను సారమెరిగిన వాడు గాన వీటికి అభినయం జోడించి రాజింపజేసిన మహారసికాపసంతయైన భక్తాగ్రగణ్యుడు. రసరాజు శృంగారాధి దేవత శ్రీకృష్ణుడను తన పదకవితల ద్వారా క్షేవశం చేసెనని ఆరాధించి తరించిన ధన్యజీవి క్షేత్రయ్య.

క్షేత్రయ్య 1590 - 1675 నకు చెందినవాడు. అన్నమారావుని

తరువాత అంతటి వాగ్గేయకారుడు క్షేత్రయ్య. క్షేత్రయ్య జీవిత చరిత్ర పలువురు ప్రముఖుల పరిశోధనప్రకారం. 16వ శతాబ్దమునకు చెందినవాడు.

క్రిష్ణాజ్ఞిలాభోని మువ్వ గామ నివాసి. ఇందివేరు కూడ మువ్వ. త్రైలింగ
బ్రాహ్మణుడు. తల్లిదండ్రులు తెలియదు. చదువు సందలు అబ్బలేదు.
వంశుబో రసికయ్యగా ఉండేవాడు. ఇతని మొదటి వేరు వరదయ్య.
కాని కాకతవేణా క్షేత్రయ్యగా మారినది. ఎందుకంటే అనేక పుణ్య
క్షేత్రములు తిరిగి ఆ క్షేత్రములందలి దేవాలయములందు ప్రతిచోట
తనను ఒక యతిచేత మువ్వగోపాల మంత్రోపదేశము పొందిన తన మువ్వ
గోపాల పదములను పాడమండలుచే వరదయ్య క్షేత్రయ్యగా పిలువబడెడు?
కాని కేవలం క్షేత్రములు తిరిగినందులకే కాక ఈ విధముగ కూడ ఉపాసించ
వచ్చును.

భగవద్గీత 13వ అధ్యాయమునందు క్షేత్రజ్ఞుడు అంటే ఈ విధముగా
ననున్నది.

“ఇదం శరీరం కైంతేయ క్షేత్రమిత్యదభిధీయతే

ఎతద్గో వేత్తితం పాహుః క్షేత్రజ్ఞ ఇతి తద్విదః”.

- అర్జునా త్రిగణాత్మికమగు సమస్తకారణ విషయస్వరూపములుగా

మారి జీవునకు భోగమోక్షములనెడు ప్రయోజనము కలగజేయు నివిత్తము

దేహేంద్రియాద్యాకారముగా నేర్పడుచున్నది. అట్లేర్పడినదియే శరీరము. ఇది

క్షేత్రమనబడును. ఆపాదమస్తక పరణంతరమున అపయమములతో గూడిన

ఈ శరీరము తనకంటే వేరని తెలసుకొనినవాడే క్షేత్రజ్ఞుడని వెదలు చెప్పుదురు.

అందువలన ఈ దేహము క్షేత్రము. ఈ దేహమును తెలసుకొన్నవాడు క్షేత్రజ్ఞుడు.

అట్లేవాడు కనుకనే వరదయ్య క్షేత్రయ్య అయినాడని వెదలు అభిప్రాయము.

కాని క్షేత్రయ్య పదములు కొందరు పచ్చిశృంగార పదములని
విమర్శించినప్పటికీ, —

“వహు కవి వేమన సూక్తి పాకారము

కామిగాక మోక్షగామి కాడు” —

అన్నదీతినీ ఆగమన పదములందు రాధా-మాధవ పజ్ఞాంకు లీలలు
వర్ణన భక్తి భావములతో పాడి. తరించుచుకు ఆ కవిత ఉపయోగపడు
నట్లు మరీ కొందరు శాస్త్రజ్ఞుల అభిప్రాయము.

క్షేత్రయ్య విజయ రాఘవ నాయకుని కాలమువాడు. సంస్కృతాంధ్ర
సాహిత్యములలో సంగీతము, నాట్యము, అలంకార శాస్త్రములలోను క్షేత్రయ్య
గొప్ప ప్రతిభగలవాడు. చక్కని జాను తెలుగులో నాడినవి కాలములొకటిట్లు
పదములను క్షేత్రయ్య రచించినాడు. మరియు శృంగార రసనిధానముగ
నాయక, నాయకుల మనోభావాలను ఉత్తమమైన శైలిలో వాడయభాషలో
రచించినాడు.

క్షేత్రయ్య 54 రాగములలో రక్తిభావములతో పదములు రచించినాడు.
శృంగారరసభావములకు నిలయమైన కాభోజిరాగములో వెక్కు పదములు
రచించినాడు.

క్షేత్రయ్య తన మొట్ట మొదటి రచన “శ్రవతి సుతులారీకి” అనే
పదమును అనందశైరవి రాగము ఆదితాళములో రచించినాడు.

క్షేత్రంయ్య తనపదాలను వివిధ సంస్థానాలలో పాడి, గౌరవప్రతిష్ఠలు సంపాదించుకొనినాడు. ఈ క్షేత్రంయ్య సందర్శించిన ప్రతిక్షేత్రములోని వివిధ దైవములమీద రచనలు చేసి తన ఇష్టదైవమైన ముక్కుగోపాలునికి ‘‘ ఆయా దేవతల ద్వారా అంకితములు చేసినాడు. ’’ శ్రీగనపనే ఆ దేవుని ఉపమధ్యలో గోపాల ముద్యతో నుండును. శ్రీ ఆవి —

1. వేర రాఘవ సామీ — సామీమేవ్వరే.
2. కంచీపరదరాజు — ముందటి పలెనామ్మ.
3. గోపిందరాజు — విందుబుద్ధితిరిగేనా.
4. రంగనాథ — పచ్చిమెదలిదేవర. మొదలగునవి.

పూర్వము సంగీతవిద్వాంసులు వారి కచ్చేరీలలో పదానికి చాల పాముఖ్యత నిచ్చేవారు. ఉదాహరణకు పల్లవీలేని అనమలఫి ఎలా ఉండదో అటులే పదమును కచ్చేరించుదు వినాయకప్రార్థనవలె ముందు పాడడుకు ప్రాముఖ్యత నిచ్చేవారు. శ్రీఅంటే వారు ఒక గీతములో మనము పల్లవికి, ఎంతప్రాముఖ్యము నిస్సామో పదమునకు అంత ప్రాముఖ్యత నిచ్చేవారు. శ్రీ

క్షేత్రంయ్య యొక్క పదాలను రెండు విధాలుగా పదర్శింపవచ్చును.

1. బహిర్ శృంగారము మరియు 2. ఆంతరభక్తి శృంగారసములు.
1. ఉదాహరణ:- నాటము, 2. ఉదాహరణ:- రాధామధవ ప్రణయ శృంగారము.

క్షేత్రంయ్య తంజావూరు విజయరాఘవ నాయకుని ఆస్థానములో ఉండగా రాజు అర్పించగా ‘పది’ పదములను రాజునకు అంకితము చేసెను.

శ్రీఅవి సంతకము లేకుండా ఈ పదములు విజయరాఘవ పంచరత్నములుగా బాగా ప్రచారము లొనెక్కి వచ్చెను.

విజయరాఘవ కొలుపునందు క్షేత్రయుక్తుల హత్యక గౌరవ అభిమానము లకు ఇతర ఆసాదన పండితులు ఆసానుజేంది ఈయనను వివర్ణించగా క్షేత్రయుక్త 'కాంభోజి' రాగము తీపుట తాళములో "పదరక పోషోవ" అనే పదాన్ని రచించి చివరి చరణములో రెండు వర్యులను పదలి వాచిని ఆసాన కవులను పూరింప చేయమని నేతరులకు శత్రుత్వములకు వెళ్ళెను. తిరిగి వచ్చు నాచికి విద్యాంసులు పూరించలేక వారి తప్పు తెలుసుకొని ఆపదమును పూరించమని ప్రార్థించగా వెంటనే క్షేత్రయుక్త ఆపదనును ఈ క్రింది విధముగా పూరించెను.

“రామ, రామ! ఈమేనితోనికట్టాని

మోము జూడవలెనా?

మొదటి పాదే చాలు". అని పూరించెను.

దీనితో క్షేత్రయుక్త గౌరవ మహాశులు ఇంకను ఇనయ్యించెను.

ఈ లిఖిత పురచరచనలందు ప్రతిపదమున్న అవి ఏసందర్భమున పాడవలెనో మఱియు ఏనాయక, వీనాయకునికి ఉద్దేశించి పాడవలయునో అనే మొదలగు సంబంధిత విషయములు కలవు. ఈయన రచనలలో వివిధ రసభావములను పలికించుటకు అనయాలముగా సంగీతము, సాహిత్యములు ఇందు రచన చేయ బడినవి. మఱియు అనేక విధములు శౌకరసమును ప్రదర్శించుటకు క్షేత్రయుక్త ముఖారి, ఘంటా, నాదనామక్రియ, పున్నాగవరాళి, మఱియు ఆపారీ రాగము లను ఉపయోగించి రచన చేసినాడు.

ఈయన రచనలు ముఖ్యముగా నాయకుని రాకకు వేచి ఆయన
ఆలస్యమునకు కాని, రాసందుకు కోపముతోగాని అసూయ చేత
గాని, అనేక విధములయిన ఆలోచనలతో నాయక భరింపరాని బాధచే
తన సఖికి తన బాధను వెల్లడించెడి సన్నిధి కలుగుచున్నది.

నిరాశ చెందిన నాయక, నాయకుని అవమాన పరచుచు నాయకుని
నమ్మకద్రోహాన్ని గూర్చియు తెలియును.

నాయకుని అతని కోడలను, గగర్ముత్యకొనకుకు గీ అతనితో ఆమె
కలయికను గగర్ముత్యకొనకును.

చాలా కాలము తరువాత నాయకా, నాయకులు కలసుకునకుకు
మొదలైన విలువైన లక్ష్యాలు తెలుయును. మరియు ప్రతిరాగము యొక్క
లక్ష్యము భావనలను తెలుసుకునకుకు చక్కటి సందర్భములను కలిగియుండును.
క్షేత్రము పదాలు సంగీతకళా చిత్రమునకు తారాణములు. ఈయన
పదములను పాడవపుడుగాని, అభినయించుపుడు గాని. ఆయా నాయక.
నాయక లేక సఖి మనసులోనుంచి వెలికి వచ్చి చూచువారికి . వినవారికి,
గాయకుడికి అనగలమును చెక్కును. వానిలోని పృథువైన పదములకూర్పు
ప్రతి హృదయమును కదలించును.

క్షేత్రము గానరసమునే గాక రక్తిరసాన్ని ఆధారముగా చేసుకొనెను.
ఈయన మొత్తము రచనలలో త్రిపుట తాళము ముఖ్యస్థానము కలది. లఘువు
నకు మూడు ధృతమునకు రెండు-రెండు, మొత్తము ఏడు అక్షరములు ($1_3 + 0_2 + 0_2$)
కాల ప్రమాణము ఇతను వాడిన తాళములు ఆది, రుక్తక, తాళములను
కూడా వాడెను.

క్రొవ్వుట తాళమునందు క్షేత్రంయ్య తన పదములను ఎక్కువగా రచించెను.
 ఎందఱులనంటే అభినయమునందు నర్తకికి, సంగీతమునందుగాయకునికి,
 వివిధ భావములను ప్రదర్శించుటకు అవకాశముగలదు. మరియు క్షేత్రంయ్య
 వాడిన తాళములు. ఆదితాళము. రూపకతాళము, అటతాళములను వాడెను.

క్షేత్రంయ్య పదములందు మనోజ్ఞుడరచన మధుర శక్తి గురించి
 ముందు తెలియకుదాము.

○○○○○○○○○○

కైతయ్య పదములందు

సంగీతము

“సామవేదావీదం గీతం, సంజగ్రాహ పితాపహః”

||సంగీతరత్నాకరము||

సంగీతము సామవేదమునుండి బ్రహ్మచే గ్రహింపబడి లోకోపకారమై,
భరతాచార్యుల చేతను తరవాత ఇతర వాగ్గేయ కారుల చేతను, వెలగి
చేయబడిన శాస్త్రము.

“గీతం, వాఙ్మయం, తథాస్మత్కళం, సంగీతమచ్ఛబే”

గీతము, వాఙ్మయము, నృత్యములు మూడింటి కలయికను సంగీతము
అందరు. ఈ సంగీతము నృత్య సంగీతము, కచేరి సంగీతమనబడును.
ఈ రెండు సంగీతములు శృతి లయంతో కూడి యుండును. నృత్య సంగీతము
అనగా అభినయమునకు, కూచిపూడి నృత్యము, భరతనాట్యమునకు, ఆంధ్రనాట్యము
నకు మొదలగు నృత్యములకు వెనుకగా పాడేటివంటి సంగీతమును నృత్యసంగీతము
అందరు. సాహిత్యమునకు నర్తకి చేయునాట్యమునకు అనువుగా గాయకి తన
గాత్ర మార్గమధ్యముతో నర్తకి చేయు శ్రీభిషియ్యదుపు యొక్క భావమును గాయకి
తన గాత్రమార్గమధ్యముతో గానము చేయునదే నృత్యసంగీతము అందరు.

కచేరి సంగీతము అనగా సంగీతమునందు గల మార్గమధ్యమంతయు
కచేరి చేయు గాయకుడగానీ, గాయకి గానీ స్వకేయముగా పాడవటమంటిటి.

గాంధీకుడు తనకు ఇష్టమైన రోజులో మనోధర్మపాండిత్యము నంతయు పదర్శించును. మరియు ఒక కృమ పద్ధతిలో ఆనగా కచేరిప్రారంభమున ఏదైనా వర్తమము పాడి తరువాత గణపతి ప్రార్థనతో కచేరి మొదలుపెట్టి ఏదైనా ఒక రాగమును పశ్యమమూ తీసుకుని ఆ రాగమును 10 నిమిషములు రాగాలపన చేయుచూ ఆ రాగములో కోర్కెనను పాడి అందులో నెరవల్, సఖకల్పనలతో తన ప్రతిభను నిరూపించును. అటుపిమ్మట అన్నమాచార్యకోర్కెనగాని, జంతుదేవఅష్టపది గాని, మైసూరు వాసదేవాచార్యకోర్కెనను గాని. క్షేత్రముపదముగాని పాడి మంగళముతో కచ్చేరినో ముగింతరు. ఇదియే కచ్చేరిసంగీతము.

క్షేత్రము తన పదములకు సంగీతభాణిని కూర్చుటలో ఆరితేరినవాడు. ఈ పదములను సమర్థవంతముగా పాడినచో రక్తిగానుండును. సాహిత్యము లోని రసానికి అనుగుణముగా రాగాలు కూర్చుబడినవి. ఈ పదములలోని రాగ భావమును, సాహిత్యభావమును, చక్కగా వెలికి తెచ్చుటకు రాగమును శ్మతిలో మరియు మృదుమైన గవయములతో అలపించవలెను.

క్షేత్రము పదములందు ఆభినయమునకు ఎక్కువగా ప్రాధాన్యత ఉన్నను సంగీత ప్రాధాన్యమువలన కళాకారుడు కచ్చేరియుందు ఒకటి లేక రెండు పదములు పాడినదే కచ్చేరి సంపూర్ణముగా నుండదు. శృంగార గవయముకు నిలయుమైన కాభిజి రాగమునందు 42 కోర్కెనలవరకు రచించెను.

శోకరసమును పోషించుచును వివిధకోణమునుండి అంటే ‘‘ కరణారసంతో
బాహ్యమాత్రమైన దుఃఖము, ఉపశమించుకోగల దుఃఖము, దుర్భరమైన
దుఃఖమూ, హృదయుపిదారకమైన బాపురమనే వీలాపంతో కూడిన దుఃఖము
నిదిధ దుఃఖాస్థులు గల పదాలకు ముఖారీ, ఘంటా, నాదనామయ్యింపు,
పున్నాగపరాశి, కాంభజివంది రాగాలకు వాడకున్నాడు. పన్నారానికి పూరి,
అవకాశములేని ఆహారీ, ఘంటా న్నెంధవి, కర్ణాటక, కాళో నవరోజు
వంది రాగాలను కూడ బహుసూక్ష్మప్రయోగాలలోవాడి, ఒడలు ర్ములు,
వనిపించగఱిగినాడు.

ఉదాహరణకుః - దుఃఖములోనున్న నాయక తన భావాలను తనసఖితో
చెప్పుట. భగ్గుహృదయురాలైన నాయక గత
స్మృతులను తలచుకొంటూ తనను తానే ఓదార్చుకొనుట.
నాయకుడు రానందకు నాయక తన విసుగును
తెలియజేసె పదములు ఆసూయ, నిస్సహాయత,
భంగపాటను తెలియజేసెపదములు.

క్షేత్రయ్య పదములలోని పలఘ్రి, అనమలఘ్రి, చరణములలో రాగము
కమమయగ ఎటువైది చేయబడినదో, ఒకే రాగముదలి వివిధ పదములలోని
స్వర సంచారములు, గవకభేదములు, అలంకారములు, పదముయొక్క భావాను
గణావయూ రసమును కురిపించుచు ఒకేరాగమునందు అనేక భావభేదములను
ఎన్ని విధములు వాడబడినదో క్షేత్రయ్య సంగీతానుభవమునందు గోచరించును.

క్షేత్రంయ్య పదములందు రాగ స్వరూపమతి సుందరము. మనో
హరము. ఎందుకంటే రాగమునందు ఎత్తుగడ, తరహానడక, స్వరసంఘాతములు
కూడికలు, పోకడలు, రాగముయొక్క జీవకళలను పదగమనంతో ఆహ్వానింప
చేసెను. ఇట్టిరాగ రచన చేసి రాగమునకు రససిద్ధిని కల్పించి రాగము
యొక్క సంపూర్ణస్వరూపమును నిరూపించి సంగీతములో రాగమునకు గల
ఉన్నతస్థానమును క్షేత్రంయ్య నిర్ణయించి, తరహాత వాగ్గేయకారులకు సంగీత
వేత్తలకు మార్గదర్శియైనాడు.

క్షేత్రంయ్య పదములు వీలంబకాలములో పాడినచో శబ్దార్థములును
చక్కగానెరిగి వాని భావమును తెలుసుకొని సంపూర్ణ ఆనందం పొందవచ్చును.
మరియు సాహిత్యమును తాళముకొరకు అడ్డవిడడముగ విడువనవసరముండదు.
సాహిత్య శుద్ధి కలిగి, భావమును తెలిసి కాల ప్రమాణము నెరిగి పదములను
పాడినచో పలఘి, ఆనమలఘి, చరణములోనికి రాగభావములు వెరిగి చరణము
పూర్తికాగానే పలఘిలోని రాగభావములకు తిరిగి ఎట్లు చేకూరునో స్పష్టము
కాగలదు.

క్షేత్రంయ్యకు పూరముగాని, తరహాతగాని, ఇటువంటి రచనలు రచింప
బడలేదు. ఇని ఎక్కువగ “విశమక్షర కాలప్రమాణము” గల “త్రిపుట
భాషులు” తాళములలో వ్రాయబడినవి. ముత్తస్థామి దక్షితులు వారు క్షేత్రంయ్య
పదములను పాడుకొని రసానుభావమును పొందచుండెడివారట. సంగీతవిషయములో
మహాత్మ్యములైన క్షేత్రంయ్య పదములను రాగలక్షణములు నిర్ణయించుటలో
త్రిమూర్తుల సంగీత రచనలతో పాటు సంగీత విద్వాంసులు పరిశీలించియున్నారు.
ఈ పదములు విశంభ కాలములో పాడవలెను.

కర్నాటక సంగీతములో కొన్ని వందల రాగాలన్నవికి క్షేత్రంఁ
సమాగు 40 రాగములకంటె ఎక్కువ రాగముల్లో పదరచన చేయబేడు.
అతనికి మిగిలిన రాగములు రాక కాదు. పదములండు నాయిక,
సాక్షిక. సంచారమును వికసింపజేయుటకు సంగతము వేసి పాడుటకు
ఆనయానించినట్టి రక్తి రాగములనే ఏర్పరచువాడు. నాయికలు కొన్ని వంద
లైనప్పటికి ఆషవిధ నాయికలెట్లు పాముఖ్యంతో పరిగణింపబడుతున్నారో
అట్లే రాగములు కూడ అతడు ఏర్పరచువాడు. అంతేగాక ఒక్కొక్క రాగము
దాని స్వర సంచారము ననుసరించి, భావసంచారమునకు అనుష్ఠేనట్టి వాటి
యందే ఏర్పరచువాడు. కాని ప్రస్తుత కాలములో కొందరు రాగములు
మార్పులు కలదు. దానివల్ల నాయిక స్వరూపానికి భంగము కలుగుచున్నది.
సంచార వికాసానికి ఉపకరించదు. భాషకు రాకపోకడకు అతుకుబులేదు.
కనక వల్లెనంతవరకు అతడు రచన జేసిన రాగములందే పాడుట ఉత్తమము.

ఉదాహరణ:- ఎటువంటి వాడె వాడు! ఓంఘ్రువాడు ఎన్నడు ఈ

వీధిని రాడు.

ఈ పదము నేలాబరి రచన చేయగా కొందరు కళాశ్రీలో పాడు
తున్నారు. ఈ నాయికాభినయంలో శృంగారము, అద్భుతము. ఈ రెండు
రసాలను వీక్షింపబడుటకూగాను క్షేత్రంఁ ముగింపు మాటలు, రాగము
యొక్క ముగింపుధ్వనికి సరిపోవునట్లు రచన జేసినాడు. “డు” “ట”

ఈ రెండు అక్షరాలు ఆరాగము యొక్క ముగింపులో కలిసి అంత
 మైనపుడు ఒక విధమైన ఆశ్చర్యరసోత్పత్తి, తన్మయాభావపుష్టి కలుగు
 తుంది. కళాజి గాని మరే రాగములో పొడిన ఆ భావస్వగణ కలుగదు.

పదములలో రాగము వీలవః:-

రాగములయొక్క పరిపూర్ణస్వరూపము పదములందు కనబడినట్లు,
 మరేయెంతర సంగత రచనయందును గోచరింపదు. రాగములలోని గంభీరత
 భావము పదములలోని నాయకలలో ప్రత్యక్షముగ స్పష్టమౌచును. పదములు
 విలంబితలయలో నుడుచుచే ఆరాగములోని ఆతిసున్నితమైన మధురమైన
 ధ్వనులను, గూడ ఆ నాయక యొక్క విరహమో, దుఃఖమో మరీ
 ఏదెంతర సంచారభావము ద్వారానో ప్రదర్శించుటకు అనకూలముగ నుండును.
 ఇది. అవకాశము కోర్తనలందు, కృతబంధనంతగా కానరాదు.

పదములు — లయ, తాళములు:-

పదములు విలంబిత లయలో పొడితేన అభినయం చక్కగా ప్రదర్శించుటకు
 అవకాశముంటుంది. కొందరు లయభ్రంశి కోర్తనల పోకడలో పాడతూన్నారు.
 అది అభినయానికి ఒప్పుదు. మరీ కొందరు కళాకారులు పదవర్ణములందు
 నలే త్రికాల అడుగులు కూడ పట్టుతున్నారు. అడుగులు, వర్ణములు,
 జాబితీలందు ఒప్పును. అభినయమునందు కేవలము తాళము గతి తెలుపుటకు
 మాత్రము అడుగులు గాని నర్తకి తనకు కాలిలో గల పాండిత్యము
 చూపుటకుకాదు.

ముఖంలోని భావపాండిత్యము ముఖంగా అభినయంలో సర్వక్రి పృథ్వీంచాలి. ఇక కాలిపాండిత్యము నృత్య నృత్యాదులలో చూపవచ్చును. కొందరు కళా కారులు తాళములు మార్చి పాడుదురు.

కొన్ని ఉదాహరణలు: -

రాగభావమును సాహిత్యభావముతో మేళపించినాడు. ‘‘అలిగితే వాడలిగితే’’ అను పదములో ఆరసొంపు మాటలు అనే సోగన్నెన పంయోగముచేసి హుచేసి రాగము. (త్రిశ్రుతితాళములో రాగము యొక్క ఆరసొంపును వ్యంగ్యముగా తెలిపినాడు.

‘‘కుబ్జిల కుంతల మువ్వగోపాలయట’’ వేరు ఎవ్వడేవాడు ఎన్నడు ఈ వధికి రాడు అనే పదములో నేలొంబరి రాగము ఉయ్యాలలాగునకు అనశ్చలముగా ఉకారాంతమయ్యెన వేరు, వాడు, ఎన్నడు, రాడు అను మాటలు పంయోగించినాడు.

‘‘ కరణారసపూరితమైన ఏమంటినవ్వు సామి నేమంటినవ్వు అనే తొడి రాగపదము తగ్గు షడ్జమము దగ్గర గల స్వరములలోనే రాగసంబారము ఉన్నది. ఆ రాగములోనే ‘‘ఏమని మారితే’’ అను పదములో ‘నాయక’ ను సఖి తోవముగా ముందరించు సందర్భమున షడ్జము పద్యాల స్వరము లలో సంబారమున్నది. ఇట్లే ఒకరాగములో వివిధ పదములను రానినప్పుడు భావమునకు తగినట్లు రాగసంబారముచేసి క్షేత్రంయ సంగీతమునకు మార్గదర్శకమయ్యును.

కే త్తంయః పదములను సంగీతమునందుగల ద్వాదశస్వరస్థానములను
ఉపయోగించి 39 రాగములను రచించెను.

ద్వాదశస్వరస్థానములు :-

1. పంచమ	' ప '
2. శుద్ధరిషభము	' రి ' శు. రి '
3. చతుశ్చిత్తిరిషభము	' ఛ రి '
4. సాధారణగాంధారము	' సా గాం '
5. అగతరగాంధారము	' అం గాం '.
6. శుద్ధమధుమము	' శు. మ '.
7. హరివర్ధమము	' హ. మ '.
8. పంచమ	' పం '.
9. శుద్ధద్వైవతము	' శు. ద్వై '.
10. చతుశ్చిత్తిద్వైవతము	' ఛ. ద్వై '.
11. కైశకినిషాదము	' కై. ని '.
12. కాకరినిషాదము	' కా. ని '.

కుత్తముగా రాగము యొక్క వివరములు

క్రమ సంఖ్య	రాగము	ఆరంభ అవరోహణ	రాగవివరము	సవరసానములు	అనుసవరం	పదముల సంఖ్య
1.	కాంభజి	సరిగవమనిస సనిదవమగరిస	28 హరికాంభజి జనము భాషంగరాగము 28 హరికాంభజి జనము జాడవసంపూర్ణము	ష, ధరి, అంగాం, శమ, పం, ఫద్దె, క్కెని	కాని.	37
2.	కేదారగాళ	సరిగవమనిస సనిదవమగరిస	28 హరికాంభజి జనము భాడవరాగము 28 హరికాంభజి జనము జాడవసంపూర్ణము	ష, ధరి, అంగాం, పం, ఫద్దె	—	13
3.	మోహన	సరిగవమనిస సనిదవమగరిస	28 హరికాంభజి జనము భాడవరాగము 28 హరికాంభజి జనము జాడవసంపూర్ణము	ష, ధరి, అంగాం, పం, ఫద్దె	—	12
4.	సమతి	సరిగవమనిస సనిదవమగరిస	28 హరికాంభజి జనము భాడవరాగము 28 హరికాంభజి జనము జాడవసంపూర్ణము	ష, ధరి, అంగాం, శమ, పం, ఫద్దె, క్కెని	—	4
5.	ముమార	సరిగవమనిస సనిదవమగరిస	22 ఖరహారపింగాయ జనము షాడవసంపూర్ణము భాషంగరాగము	ష, ధరి, సాగాం, శమ, పం, ఫద్దె, క్కెని	శుద్ధె	22
6.	మధుమానుతి	సరిగవమనిస సనిదవమగరిస	22 ఖరహారపింగాయ జనము జాడవరాగము	ష, ధరి, శమ, పం, క్కెని	—	10
7.	హాసేని	సరిగవమనిదనిస సనిదవమగరిస	22 ఖరహారపింగాయ జనము వకగ్రంపూర్ణము	ధరి, సాగాం, శమ, పం, ఫద్దె, క్కెని, ష	—	8

క్రమ సంఖ్య	రాజ్యము	ఆర్థిక పరిస్థితి	రాజ్యము	రాజ్యము	సంఖ్య	అనుబంధం	పదములు సంఖ్య
8.	నైఋతి	నైఋతిగవమదనం సేవించుచున్నది	నైఋతిగవమదనం సేవించుచున్నది	22 భరహరివింశతి జనములు	22 భరహరివింశతి జనములు	కానీ	5
9.	కాశీ	కాశీగవమదనం సేవించుచున్నది	కాశీగవమదనం సేవించుచున్నది	22 భరహరివింశతి జనములు	22 భరహరివింశతి జనములు	అంగం కానీ	3
10.	కౌశ్య	కౌశ్యగవమదనం సేవించుచున్నది	కౌశ్యగవమదనం సేవించుచున్నది	22 భరహరివింశతి జనములు	22 భరహరివింశతి జనములు	—	2
11.	శైలి	శైలిగవమదనం సేవించుచున్నది	శైలిగవమదనం సేవించుచున్నది	20. నతశైలి జనములు	20. నతశైలి జనములు	ఫణ్	22
12.	అనందశైలి	అనందశైలిగవమదనం సేవించుచున్నది	అనందశైలిగవమదనం సేవించుచున్నది	20. నతశైలి జనములు	20. నతశైలి జనములు	అంగం ఫణ్ కానీ	10

క్రమ సంఖ్య	రాగము	ఆగమము అవరోహణ	రాగవివరము	సప్తస్థానములు	అనుస్వరం	చరము పరిమళము
13.	సావేరి	పరిమళమస్ పరిమళమహరి	15. మాంయూషాశవ గాళ జ సమము జైడవసంపూర్ణము	ప్ర, శురీ, అంగాం, శమ పం శురీ, కానీ.	—	16
14.	సైగాఢం	పరిమళమస్ పరిమళమహరి	15. మాంయూషాశవ గాళ జ సమము భాషాంగరాగము	ప్ర, శురీ, అంగాం, శమ పం శురీ, కానీ	కైని	8
15.	మారవ	పరిమళమస్ పరిమళమహరి	15. మాంయూషాశవ గాళ జ సమము జైడవసంపూర్ణము	ప్ర, శురీ, అంగాం, శమ పం శురీ, కానీ	—	2
16.	నాచనాశుకియ	పరిమళమస్ పరిమళమహరి	15. మాంయూషాశవ గాళ జ సమము నిషారాంభరాగము	ప్ర, శురీ, అంగాం, శమ పం శురీ, కానీ	—	2
17.	గాళపంతు	పరిమళమస్ పరిమళమహరి	15. మాంయూషాశవ గాళ జ సమము జైడవసంపూర్ణము	శురీ, అంగాం, శమ శురీ, కానీ, ప, పం	—	1
18.	గారి	పరిమళమస్ పరిమళమహరి	15. మాంయూషాశవ గాళ జ సమము జైడవసంపూర్ణము	ప్ర, శురీ, అంగాం, శమ పం శురీ, కానీ	—	1
19.	తొడి	పరిమళమస్ పరిమళమహరి	8. మాంయూషాశవ జ సమము సంపూర్ణరాగము	ప్ర, శురీ, సాగాం, శమ పం శురీ, కానీ	—	15

క్రమ సంఖ్య	రాగము	ఆరంభాంతరం	రాగవివరము	పాఠసాధనములు	అనుసారం	పదముల సంఖ్య
20.	అపరి	సరిగపడుదనిస నిదాపమగరిస	8. హనుమతోడి జనము వకటంపురము	ప్ర. శబ్ద. సాగాం. శబ్ద. పం. శబ్ద. కైని	—	9
21.	పునాగవరాళి	సరిగపడుదనిస నిదాపమగరిస	8. హనుమతోడి జనము నిపాగాంవరాగము	ప్ర. శబ్ద. సాగాం. శబ్ద. పం. శబ్ద. కైని	—	9
22.	ధనాశి	సగపడుదనిస నిదాపమగరిస	8. హనుమతోడి జనము జాడవసంపురము	ప్ర. శబ్ద. సాగాం. శబ్ద. పం. శబ్ద. కైని	—	4
23.	అపాచరి	సరిగపడుదనిస నిదాపమగరిస	8. హనుమతోడి జనము జాడవకసంపురము భాషాంగరాగము	ప్ర. శబ్ద. సాగాం. శబ్ద. పం. శబ్ద. కైని	భరి	3
24.	లింహరి	సరిగపడుదనిస నిదాపమగరిస	29. ధీరశంకరాభరణ జనము జాడవసంపురము భాషాంగరాగము	ప్ర. భరి. అంగాం. శబ్ద. పం. శబ్ద. కానీ	కైని	11
25.	శంకరాభరణము	సరిగపడుదనిస నిదాపమగరిస	29. వేదశంకరాగము సంపుర రాగము	ప్ర. భరి. అంగాం. శబ్ద. పం. శబ్ద. కానీ	—	9
26.	జాగడ	సరిగపడుదనిస నిదాపమగరిస	29. ధీరశంకరాభరణ జనము వకటాడవసంపురము భాషాంగరాగము	ప్ర. భరి. అంగాం. శబ్ద. పం. శబ్ద. కానీ	కైని	5

క్రమ సంఖ్య	రాజ్యము	తీర్మానం అవరోహణ	రాజకీయము	సమస్యలు	అనుమతి	పదము సంఖ్య
27.	పదార్థ	పదనిసరిగమ పదనిసరిగమ	29. పదార్థరాజ్య పదార్థరాజ్య పదార్థరాజ్య	పద, పద, అంగం, పద, పద, పద, కాని	కాని	5
28.	నూరి	పదనిసరిగమ పదనిసరిగమ	29. పదార్థరాజ్య పదార్థరాజ్య పదార్థరాజ్య	పద, పద, అంగం, పద, పద, పద, కాని	కాని	4
29.	కనక	పదనిసరిగమ పదనిసరిగమ	29. పదార్థరాజ్య పదార్థరాజ్య పదార్థరాజ్య	పద, పద, అంగం, పద, పద, పద, కాని	కాని	4
30.	అణు	పదనిసరిగమ పదనిసరిగమ	29. పదార్థరాజ్య పదార్థరాజ్య పదార్థరాజ్య	పద, పద, అంగం, పద, పద, పద, కాని	కాని, కాని	4
31.	కదార	పదనిసరిగమ పదనిసరిగమ	29. పదార్థరాజ్య పదార్థరాజ్య పదార్థరాజ్య	పద, పద, అంగం, పద, పద, పద, కాని	—	1
32.	ఘంటాపము	పదనిసరిగమ పదనిసరిగమ	29. పదార్థరాజ్య పదార్థరాజ్య పదార్థరాజ్య	పద, పద, అంగం, పద, పద, పద, కాని	—	13

క్రమ సంఖ్య	రాగము	తెలిపిన తెలిపిన	రాగములు	రాగవివరము	పదములు	పదము	పదము
33.	కాంభోజి	సరిగవచునను సరిగవచునను	28. మరీకాంభోజి జనము కాంభోజి	ప. శరీ, అంగం, శరీ ప. శరీ, అంగం, శరీ	—	12	
34.	మంత్రశైలి	సరిగవచునను సరిగవచునను	14. మంత్రశైలి పాదము	ప. శరీ, అంగం, శరీ ప. శరీ, అంగం, శరీ	—	1	
35.	కళాశి	సరిగవచునను సరిగవచునను	65వ మంత్రశైలి సంపుట, రాగము పాదము	ప. శరీ, అంగం, శరీ ప. శరీ, అంగం, శరీ	—	22	
36.	పారంగ	సరిగవచునను సరిగవచునను	65వ మంత్రశైలి సంపుట, రాగము పాదము	ప. శరీ, అంగం, శరీ ప. శరీ, అంగం, శరీ	శరీ	3	
37.	మరాళి	సరిగవచునను సరిగవచునను	39. మరాళి సంపుట, రాగము పాదము	ప. శరీ, అంగం, శరీ ప. శరీ, అంగం, శరీ	—	1	
38.	సంతమరాళి కాంభోజి	సరిగవచునను సరిగవచునను	51వ మంత్రశైలి సంపుట, రాగము పాదము	ప. శరీ, అంగం, శరీ ప. శరీ, అంగం, శరీ	—	13	
39.	ఖండే						

క్షేత్రయ్య పదములందు చతుర్విధాభిసంయములు

‘అభినయం’ అనే పదంలోని ‘అభి’ అనే ఉపసర్గకు ‘అభిముఖంగా’ అనే, ‘న’ కిచ్చేది = న = నయ్య అనే ధాతువునకు ‘పొందించటం’ లేదా ‘తెచ్చుకొనిరావటం’ అని అర్థాలు. అంటే రూపకాశ్రయమును సామాజిక వ్యాధిదంయాలకు అందజేయుట అనే అభినయ పదమునకు అర్థం. ఈ అభినయము నాలుగు విధాలు - 1. ఆహార్యాభినయం, 2. అంగికాభినయం, 3. వాచికాభినయం, 4. సాత్వికాభినయం.

మాగువుని నిత్యజీవితములో ప్రారంభదశలో పసిపాప చిరచవు మొదలు కొని పూర్తి విషయము ఒక సన్నివేశమై అభినయము గొర్రించును.

ఉదాహరణరూప:- తల్లి తన పాపకు స్నానము చేయించి పాపకు సాంబాళి పోగవేసి చక్కగా నయచు తలకము దిద్ది బుగ్గన చుక్క బెట్టి కనులుకు కాటుకదిద్ది తెల్లని వస్త్రములలో అలంకరించి నిద్ర బయ్యును. క్షచక్కని జోలపాటుతో ఆర్యాభినయము గొర్రించును.

కొంతవేలదికి పసిపాప నిద్రచునుది మేలుకొని తన తల్లికొసమై కనులతో వెతకము తల్లి కాగురాక రుఃఖించును. తల్లి కొద్దిమేలు తలగ్ధిలును. తన తల్లిని చూచిన వెంటనే చిరచవులతో కాళ్ళు వేరును అనందంతో అడిస్తూ, మైకత్తుడూ తల్లి ఒడిని చేరుకొని ఆనందమును

ఈ సన్నివేశములో తల్లి కొరకు దుఃఖించు పాప ఏడవ్వులో వాచికాభినయము, కాళ్ళు, చేతులను ఆడిస్తూ ఆనందముతో మైకి తన చేతులను చూపుతూ ఉండడము అంగీకాభినయమును చిరవప్సుతో సాక్షి కాభినయమును గమనించవచ్చును. అభినయము జీవితములో సర్వసామాన్యము.

ఆహారాభినయము:-

‘ఆహారా’ పనుగా తెచ్చివెట్టుకొన్నది అని అర్థము. దీనినే నేపథ్య సంబంధమైన విధిలేక వేషధారణము అందురు. శివేషధారణమునకమయుక్తవగు నాటకాల భాగమును నేపథ్య గృహమందురు. శి

నాటకమందలి నైపథ్యము లేదా నేపథ్యమైన విధి 4 విధములు.

1. పుస్తకము 2. అలంకారము. 3. అంగరచన. 4. సంజీవము.

పుస్తకము అనగా శైల, యాన, విమానాదులు. పాదరస నార్థము నాటకరంగమునందు నిర్మింపబడెను.

మూల, అభరణ, వస్త్రములను నానా విధములుగా అంగోపాంగ ప్రత్యంగము లందు యధోచితములుగా అలంకరించునటు అలంకారము.

సజ్జాప వర్ణములు, సంయోగజవర్ణములు, ఉపవర్ణములు, అను విధములదే వర్ణములు ముఖ్యవిధములు. యధోచితములగు వర్ణములతో నటలు తపసుహజ రూపములను అచ్చాదించుచు, రూపకగత పాత్రలందు లీనమై ఉండఁచు ‘అంగరచన’ అగును.

పశుపక్షాధిపతి రంగస్థలవేశము సంజీవము. నిజమునకు సాత్త్విక - అంగిక -
వాచికాభినయములు కంటే కూడ అహార్యాభినయము ముందుగా వేర్కొనదగినది.

నటయే రంగస్థలమునందు పావేశింపగనే వేర్వేరుకూకా పాధానముగ
ఆకర్షించునది వాని అహార్యామే. పిమ్మట చేష్టలు, మాటలు, తరువాత
భావ పాదరసము ఆకర్షించును.

అంగికము & శారీర్యాభినయము

అంగికము నందు ఎవరైనను సవలసముగ నడచినచో 'నాటకము
ఆనకుంటున్నట్లున్నారని కాబోలు' అని వెక్కిరించుటయో లేదా, ఆ నడక
అందంగా ఉంది అని మెచ్చుకొనుటయో చేయుచుండును. అనందమున
కాని, కోపమును గాని, దుఃఖమునగాని, పట్టజాలనప్పుడు చిన్నలెకాడు
వెదలను చిత్రవీచిత్రములైన అంగవిన్యాసములు చూపుచుండును. ఇవన్నియును
అభినయమునందు అంగీకాభినయమునకు మూలరూపములు.

మానస్సుని శరీరమునందలి అవయవములన్నియును అంగ, ఉపాంగ -
పశ్చాత్తంగములుగా త్రిభావిభక్తములై గుర్తుపవి. శిరస్సు, హస్తములు, కటి
ఉరము, పాశ్చములు, పాదములు అను ఆరము అంగములు.

నేత్రములు, కనుబొమలు, నాసిక, ఆధరము, కవలములు, చీబకము
అను ఆరము ఉపాంగములు.

జడరము, జంఘలు, ఉరువులు, స్కంధములు, జాహువులు, పుష్పము, గోచస్థు, మణిబంధములు, జానువులు, కార్కురములు అనునవి ప్రత్యంగములు. ఇవి పరస్పరము సంబంధము కలిగి ఉన్నవి. మానవుడు ఏదేని భావమును ప్రదర్శించినచో లేదా ఏదేని చలనమును చూపినచో, ఈ అంగోపాంగ ప్రత్యంగములన్నియును కాని, కొన్నికాని కలిసియే కదలచుండును.

వాచికాభినయ పాధాన్యము

వాచియత్నస్య కర్తవ్యో నాట్యన్యైషా తనుఃస్మృతా
అంగన్నై పథ్య సత్త్వానీ వాకాశ్చర్యం వ్యంజయంతిహి,
వాఙ్మయోనోహ శాస్త్రాణి వాఙ్మిషానీ తద్దైవచ ।

తస్మాదాచః పరం నాస్తి వాగ్ని సర్వస్వకారణమ్ ॥.

— వాక్కు, నాట్యమునకు తనయై కావున దానిని గూర్చి అధికమగు శ్రద్ధను తోసుకొనవలెను. అంగిక, ఆహార్య, సాత్త్వికాభినయములు ముడిమను వాకాశ్చర్యమునే అభివ్యక్తము చేయును. సవత్స శాస్త్రములు వాక్కురూపములే అంతియేకాక వాఙ్మిషములు కూడను. కావున వాక్కున కతేతన్నేనది వేరొకటి లేదు. వాక్యేనవస్థనమునకు కారణము.

నామములు, అభాకములు శక్తి క్రియలు, నిపాతలు, ఉపసర్గలు, తద్వివరములు, సమాసములు, సంధులు, విభక్తులు అనువాని జ్ఞానము వాచికాభినయమగుదు అవశ్యకము. భాషా భేదములు, వ్యాకరణము, ఫలదస్య, లక్షణములు, అలంకారములు, గుణములు, దోషములు, సంబోధనపద్ధతి, నామకరణ విధానము, కాకస్వరవ్యంజనము విరాపము — ఇవి వాచికాభినయ ముదలి అంశములు.

వాచికాభినయము 12 విధములు.

1. ఆలూప	6. ఆపలూప
2. పలూప	7. సందేశ
3. వీలూప	8. ఆతిదేశ
4. అనులూప	9. నిరేశ
5. సంతలూప	10. వ్యవదేశ
	11. ఉపదేశ
	12. ఆపదేశము.

1. ఆలూపము:- ఎదుటి వ్యక్తితో మధ్యమపురములో ఉపదేశశాస్త్రముగ మాటాడుట 'ఆలూపన' మగును.
2. పలూపము:- అనర్థక వాక్యములను పలుకుట.
3. వీలూపము:- కరణారస సంబంధమైన వాక్యము.
4. అనులూపము:- ఒకే వాక్యమును పెక్కుసార్లు చెప్పుట.
5. సంతలూపము:- ఉక్తి - ప్రత్యుక్తి సహితముగ సంభాషణము.
6. ఆపలూపము:- పురుషుల చెప్పిన మాటను పురుషులక విధముగ మార్చి చెప్పుట.
7. సందేశము:- ఈ మాట వానితో చెప్పుదము. పున్నగు వాక్యముల 'సందేశము'.
8. ఆతిదేశము:- నేవు చెప్పిన దానిని నేను చెప్పితిని.
9. నిరేశము:- ఆయా నేను మాటాడుచున్నాను అనుచు తన్ను తాను నిరేశించుకొనుట.

10. స్వప్నదేశము:- ఏదేని ఒక వాణిజ్యముతో మాటను చెప్పుట.
11. ఉపదేశము:- 'ఇది చేయుము', తోసకొనుము మున్నగు వాక్యములను చెప్పుట.
12. ఆపదేశము:- తాను చెప్పదలచిన దానిని 'ఇట్లు, అతడు చెప్పు చున్నాడు' అని ఇంకొకడు చెప్పినట్లు చెప్పుట.

4. సాత్వికాభినయము:-

సత్త్వసంబంధమైన అభినయము సమాపితమైన అనగా సమశమమదము మనస్సు వలన పుట్టిన విశేష నిశ్చిత్యము సత్త్వమనియు, మనస్సునాధి లేదా ఏకాగ్రత అని చెప్పవచ్చును. ఈ సత్త్వ సాహాయ్యంన ప్రదర్శింపబడుచుదేత రోహిణిచులు సాత్వికబావమునబడినవనియు భరతముని వేర్కొనెను.

పరగత సుఖ దుఃఖ భావనచే భావితమై అంతః కరణము సత్త్వమునబడును. అని ఆరాజీవములు వేర్కొన్నారు. అతిగా కోపము వచ్చినచో ముఖము కందగడమలే ఎర్రగును. అతిగా భయము కలిగినచో ఒడలంతటను చెవులు పట్టును. వణచుపుట్టును. అంతరంగమున పుట్టిన భావతోవ్రత వలన శరీరమునందు కన్పట్టు ఈ మార్పులే సాత్వికాభి నయమునకు మూల రూపములు. క్షేత్రము పదములందు ఈవలయునాధి అభినయములు నపరసములతో కూడవచ్చి చక్కటి హృదయభాషను పదములందు స్పష్టముగా కనిపించును.

నవరసములు

“ యతో హస్తస్తో దృష్టిద్యోతో దృష్టిస్తో పశుః

యతో మనస్తో భోవోయతో భావస్తో రసః ”.

హస్తము యెటువఱకు జూపబడెనో అక్కడికి దృష్టిప్రసరించవలెను.

ఎచ్చట దృష్టియుండెనో అచ్చట మనస్సు , ఎచ్చట మనస్సుండెనో

అచ్చట భావముపుట్టును. భావమన్నచోట రసము పుట్టును.

ఏదేని ఒకదృశ్యము చూచునపుడు మన వృద్ధియును కలుగు

మార్పేభావము ఆభావమునందే రసము పుట్టుచును.

ఉదాహరణః - నేర్పి, పురములలో కలుగు సంబోగచింత రతి అనబడును.

రతియొక్క స్థాయి భావమే, శృంగార రసమనబడును.

అనగా రతి యనెడి కోరికవలన పుట్టివది శృంగారరసము.

నవరసములుః -

1. శృంగారరసము.	6. భయనకరసము.
2. వీరరసము.	7. భోభీతరసము.
3. కర్మరసము.	8. రౌద్రరసము.
4. ఆదృశరసము.	9. శాంతరసము.
5. హాస్యరసము.	10.

కేవలము పదములందు అష్టవిధనాయకములలో

వివిధ సన్నివేశములలో కొన్నిరసములు కనబడును.

“ అష్టవిధ నాయకా నిరూప్యంతే

సాధోన పతికా డైవ తథా వాసక సజ్జికా

నిరహోత్కంఠితా వోక్తా వీపులబాధ ఖండితా

కలహంతరితా డైవ తథాప్రోజిత భర్తృకా,

తథాభి సారికా డైవ ముష్ణా నాయకా మతః

1. సాధోనపతికాః - నాయకునిచే నెల్లప్పుడు సంతోషపరప పడేది నాయక.

ఉదాహరణ పల్లవీః - ఎందరుకూ కొపము పయన జనక పిమి
ననుసను - దోచె

చరణముః - గ్రక్కన నను నోకాగిట జేర్చగ చక్కని
మోసి చురుక్కన నొక్కని ।। ఎందు ।।

ఈ పదమునందు శంక, వితర్కము, ద్వేషము, ఉగ్రత మొదలగు
సంచారి భావములు యునివిడి యున్నవి.

వాసవిక సజ్జికాః - మృగముడొచ్చెడి సమయమునందు, తాను అలంక
రించుకొని కేళి గుహమును అలంకరించి
నిద్రముగ నుడువడి వాసిక సజ్జిక.

ఉదాహరణః - ఇంతవొద్దొలయే ఇంక వాడేమి పచ్చేని?
అని, చింతింప పనిలేదు చెలియ మువ్వగోపాలుడు

ఈ పదమునందు నాయక నాయకునికై ఎదయ చూచుచు నాయక
నిరూత్సాహము నొందుచున్నది.

3 విరహోత్పత్తితః - నిరపరాధి ఆగు ప్రియుడు రాక, జాగు చేయక
కాలపిలంబము నొర్రక ఎదురు చూచుచుండ నాయక విరహోత్పత్తిత.

ఉదాహరణః - పదరక పోవే వాడేల పచ్చేసి,
పదు రాపదవవే, కూడియున్నది చాలునే
ఈ పదవయసుచు నాయక నాయకుని రాకకై ఎదురు చూచి, విరహ
బాధను, చిరక్కితో తెలియ జేయుచున్నది.

4. విప్రలభః - ఏదైన ఒక నిరీక్ష్యమైన చోటని సంకేత స్థానముగ
చెప్పి ఆక్కడ నాయకనిదే పంచింపబడి అనగ అతడు అక్కడికి రాకపోగ
సమగ్ర వేడితగాళ్ళై యుండునది విప్రలభం.

పల్లవిః - ఈ మేను జేవునకు ఎంతప్రియమాయెను.

అనుపల్లవిః - భావా మామయ్యగోపాలు కొగిటలేసి.

5. ఖండితః - సంకేత సమయమునతిక్రమించి అనోషభగోపు
గరుడులుతో పోతః కాలముదు వచ్చేది నాయకుని గలది ఖండిత
నాయక అనబడును.

పల్లవి. ఉదాహరణః - ముందటి వలె నావ్నే నెనరన్నదా? నాసామి!
అమయ్యట నికనేలరా?

అనుపల్లవిః - ఎందుకు మొగ వియ్యకపు మాటలాడేవు ఏరా!
మయ్యగోపాల నాసామి.

6. కలహంతరితః - సఖులు ఎదయి చరణపతితుడగు నాయకుని నిరాశ
నించి విడవ పరితాపపడుచుడి. కలహంతరిత అనబడును.

ఉదాహరణః - తెలిసి యొకరినొసయ్య? యెందుకే విభవనీ తిరగ
పోవ్వంకినమ్మా

7. ప్రోక్షిత భర్మకః - నాయకుడు దేశాంతరమున జేందియున్నప్పుడు భేద
పడుచున్నది. ప్రోక్షిత భర్మక శ్లో

ఉదాహరణః - ఎన్నటికో నాకొమ్మను జూచేది ఎన్నటికో నా
వసుసం చలనయేడి. వన్నెలాడి బస్సురలు నాయురముష్షె నుడగా నేను
ఉపతతి గలినేడి. ఈ పదముయందు నాయక ప్రోక్షితపతి దేశాంతరము
నందు నాయకను తలచుకూడు.

8. అభిసారికః - పరునానల సంతప్తయ్యె తన స్థలమునకు నాయకుని
వచ్చునట్లు చేయునది గాని, తానే నాయకుని స్థలమునకు బోవుచున్నది
ఇదియే అభిసారిక అనబడును.

ఈ విధముగా క్షేత్రము పదములందు

అభినయము నవరసాలతో కూడుకొని అష్టవిధ నాయకులతోనూ, సంచార
భావములు గోచరించును.

క్షేత్రయ్య పదములందు సాహిత్యము

క్షేత్రయ్య పదములు సర్వలక్షణములతో ముచ్చగోపాలునికి అంకితములు. నీవిధ నాయకల అనుభవమును నిరూపించు ముచ్చటదావళి. నాయకా పూసకము. నాయకడొక్కడే ముచ్చగోపాలుడు. అతడే పరదయు,

వెంకటేశయు, అనంతయు అనంతరావచక్రవర్తి. నాయకానాయక అనుభవభావవిలాసములందున్నవి. ఆభావద్వయ్యలో ఆ గోపాలనాయకడొక్కడే అయినను అనంతడు వీవిధ నాయకల భావపరోక్షములై గోచరించును. కావుననే యందులి లక్ష్యములన్నియు నాయకానాయక భేదములకు ఉదాహరణములు.

క్షేత్రయ్య పదములందు దశ, సహస్రాధిక, స్త్రీ పరివేశిత మోహనా కారుడు శృంగారము. అతని అనంతలేలా విశేషములు నాయక యందు నాయకుని భావము అనేకవిధములంట్లు నిండుమితవైన దాంపత్యధర్మము గోచరించును.

ఈ పదములు శృంగారపదములు. ఇదిలోకపూసిద్ధి. ఈ కావ్యము శృంగార కావ్యము. ఈ శృంగారము నందు భేదములు కలవు.

1. సంయోగ శృంగారము 2. వినయోగ శృంగారము. రెండింటికి అనంత భేదముంది. కవులు వినయోగ శృంగారమును ఎక్కువగ పర్ణింతురు. దీనియందు ఎంతయో ప్రతిపాద్యమున్నది. సంయోగ శృంగారమునకు యుష్ణి లేదు. ఈ పదములలో కొన్నింటిందు నాయక కథనము, మరికొన్నిటి ధూత కథనము అధిక సంఖ్యాకములందు నాయకా కథనము కలదు. ఏ కథనములో కాని పరిపూర్ణ శృంగారసామగ్గి యున్నది.

“ విభావాను భావద్యభిబాస సంయోగాత్ రసనిష్పత్తిః ”

— అని ప్రరక్షసి శాస్త్రము.

— అంటే స్త్రీ, పురుషుల యనౌఠావాను భావగతి అది సుస్థిరమగుస్థాయి.
నాయకుని శ్రేయస్సు. అతని విషయమై ఆయా నాయకుడు అను
రాగమున్నది. ఆయానాయకు యందును ముఖ్యగోపాలుడు రతి
చిత్తము గలవాడు.

ప్రతిపదమునందు ఒక విశిష్టమైన శృంగారకావ్యపయతచే నాయకు
గోపాలరతి కలిగియున్నది. ఆ సమయము నందు ఆ నాయకు పనసలో
అన్యరాగములేదు. అన్యెకప్పుని విరహ భావావేశములేదు. అందుచే ఆయా
నాయకు ఈస్థాయిక్షతవగును. అస్థిస్థాయి భావరతి క్షేత్రయ్య పదము
నందు రసోక్తమైయున్నది.

పదములందు ఎటుచూసిన భావములు పుష్కలమాలూ గనపడను.
బాహ్యములైన యనంతరూప విశ్లేషములు రమసుందరములై కూర్చు పొందు
నవి. ఆయా నాయకుల రూప విలాసాది సంపదలు కూడ సుశిష్టములై
పుసవి. వీలైన అలలిత నాయకులు, నాయకుల హావ, భావాది, శృంగార
విలాసములు, నానా మధుర చిహ్నములు అనుభవోక్తములై యనుభవమున
ముదితములే అగమ ఆమె స్థాయి రతి సాగరములో ఆమాయాదులు.
శంకాదులు, ఉత్సాహములు, అలీనములై అనితర శోభనీయులులే యున్నవి.
నానావిధములు వివశోక్తచిత్తములైన వారి సాత్వికమాల స్థితి వేరుగా వెరిగింప
నక్కరలేదు.

వీని పలన కలిగిన స్థాయి, సమనేషము శృంగారరసమై అన్ని పదము లందును సహృదయులకు ధర్మమూ వ్యవహారమునబడి. ఇట్టి రసభావ నిర్మి యీ ఘృతము లందంటను సుఖభ గాహ్యము. ఇట్లు సమీక రించి భావించినచే అందలి యాసాద సుందరతకే త్రజ్జునకు సాహజ్యతను సుస్థిరము చేయును.

సిరియోగ పరితప న్నైన నాయక హృదయము విలక్షణ శోభా వ్యవహరము. అది యున్నది. పురష విరహము నిరూపించుచున్నది. నాయక విరహము నిరూపకములు అధికములు. ఇందలి నాయకలు, కన్యలు, ముగ్ధలు, మధులు, పోగలు, ధీరలు, అధీరలు, ధీరా ధీరులు, జేష్ఠులు, కనిష్ఠులు, సాధనపతికాదీ విశేషము కలవారు.

కేత్రయు పదములొని మువ్వగోపాలుని నాయక మువ్వగోపాలుడు కానరాకపోయినచో ఏవైనాడని తలచును. కొపముతో అతనిని ఇష్టము వచ్చినరీతిలో మాటలు ఆనగలదు. ఇది అసాధారణమైన తెలుగుచుంట.

శృంగార పరిపుర్రయందు మాత్రమే కాననగలు కేవలం కేత్రస్థులకాదు. స్త్రీ కర్మతము. పురషకర్మతములయిన శృంగార బేధములిందు సూక్ష్మముగా భావింపతగియున్నవి.

“మోము, మోమున జేర్చుకొని కన్యల కొత్తన్,

ముచ్చ వెట్టు కొన్నాడే. ఇవి అనేకములు కలవు.

“నానా కథనమేల అనుకూలుడైనట్టి మగవాడు కలిగితే”.

అను కాంభోజిరాగము. పోయియుండు స్త్రీ కర్మక్షయము బహుళముగ నున్నవి. పీఠా వ్యవస్థలో ఎరుష క్షుర్మకములను వారు భావించి, యూరట పొందుదురు. అప్పులో వారికది యాశ్వాసము. భావమాన శృంగారము సమకాలములో పీఠా దోషమిచ్చినను అదియొకంపొదార్చుగ తాత్కాలికముగ స్త్రీలు సంతృప్తులగుదురు.

“ఆడపగత్తి వాని పంటెడ్డతేదాలు”.

— ఈ పదములో తన చెలియతో చెప్పు నాయుకా భావనము వేషముయొగ పరిపాకమును సూచించును. నాయకుడగు మువ్వగోపాలుడు అటు తిరగనో, యిటు తిరగనో అతనిష్టే నాయకల వలపు లక్ష్యశుద్ధి కలిగి చిలవల వలపులు వేయును. అందుకే నాయకుడు సర్వవిధ శృంగార నాయక స్వభావము కలిగియున్నట్లు వర్ణితమయినది. విశ్లేషించి జ్ఞాత, జ్ఞాతములుగా నున్న నిత్యమిచ్చి, కాచిరాగములు శ్రేష్ఠత్రయ పదదర్శనములో చుంబించి యున్నవి. ఈ విధముగ మువ్వగోపాలుని మువ్వలను మోగించి ధ్వని తేజమును గుర్తించవలెను.

క్షేత్రయ నాయకలయొక్క భావనేత్రముతో చూసినాడు. బాహ్య భృంతర రతలు బాహ్యబేధములైన అలింగన చుంబన దశ సక్మత్ర ఘృణాదానంత బేధములు అభ్యంతర రతలులోని బాధగతుల పురుషాయతర సమానోచితరతలు అన్నియునిండున్నవి.

వేశ్యలు విద్యా, విజ్ఞానరూప సంపదవేత్తలు. దేవుదానోత్తము పొంద పథుల భక్తులై దోషముల అభీనయించినారు.

వారు సర్వవిధ నాంకలందునారు. మువ్వగోపాలజే సామి భవితంయని
అభినయమును వారు నిరూపించిరి.

సగానుభవ కాచుడైన కువ్వగోపాలవకు ఆనందమును కలగ
చేయుటయే తమకు సంతోషము. ఇట్టి దేవదాసి చిరకన్యలను
కేసే త్రోవడు సర్వనేత్రములతో చూసి వారలను గొడకలుగా చిత్రించినాడు.
సర్వాపయమ సూదరులయిన దేవదాసీలవతరు, చతురాభినయములు చూసి
భావించి నాటకసంఘటన, సాహిత్యక క్షేత్రము తనయందే నాంకతన
మాసాదించుకొనినాడు. అబలాయతమైన పుగవు చిత్తవృత్తి యిట్లొండను.
కేవలమా నాంకతనము భావించుటతో తృప్తిపడక దేవదాసీతమాసాదించుకొని
కిష్కవింతువుము భావించుకొని ఆత్మనీవేద నాత్మకమయిన తుది భక్తిని
పదాలతో సవరావము చేసి క్షేత్రము క్షేత్రములగును. సృతి పదము
నందు క్షేత్రసామి భక్తి పరతనము చూపును. ఒక్కొక్క దినమొక్కక్క
పదమునాడడు రచించి, భావములో పూర్వసాక్షాత్కారము పొంది క్షేత్రము
పదరచన చేసి యుండను.

ఈ మువ్వపదాలలో ఫలవిభాగము నాటము సుష్టసంపన్నమును
పొందను.

“ మగమ తన కేళికాపందిరము వెడలె ” అని భావించినపుడు
యావదమున మేని ఆహారభినయ భూషితమయిన రూపము సాక్షాత్కరించును.
లాఘవతాడవ రంజితమైన అంగ, రంగ ప్రత్యంగ స్పందములతో కూడిన
ఆంగీకాభినయమున్నది. ఈ పదమునందు సాత్వికాభినయము ఆత్మవందిది .

క్షేత్రంయ్య తేలగు భక్తుల భక్తి పంట పోలము తన వ్యాధంయము
కేదారమునందు లక్ష్మణమధురభక్తి ససములున్నిటిని పండించినాడు. వైష్ణవా
లంకాకిక్కు పథుల శృంగార భక్తిలో ప్రసారము పొందిన గతి ప్రగతు
లన్నియు క్షేత్రాశాఙ్గి పదాలలో గోచరించును.

గోతగోపిందములో నాయకులు శృంగారలేలలు ప్రముఖమధురములయినవి.
అవి వారి వేమ విలాసము, వేమ భక్తి గతిరవ్యత. ఆవేమరసము
సరించి భక్తిలో పరమాసానము పొందును.

ఉదాహరణ:- గోపి విరహములో కృష్ణవేదసలకన్న కృష్ణ విరహములో
గోపి వేదనలు ఆత్మంత సుకమారములు.

క్షేత్రంయ్య ఎన్ని దేవుళ్ళను చూచినను క్షేత్రంయ్య నాయకకు
మువ్వగోపాల దృష్టిమూలలేదు. గోపాలదేవుడు వేరుపురుషుడు క్షేత్రంయ్య
నాయక వేరనారి. అలౌకికమయిన వేమ భక్తప్రతిపాక ముదయించినపుడు
దేయము దేవించునుచో వేరనారి అగును. దేవుడయినచో వేరుపురుషుడు
అగును. క్షేత్రంయ్య వేరనాయకయై పదముపాడెను. మానవ శృంగారము
భక్తి శృంగారము రెండఱు పదములందు యివి ఊన్నది.

మానవ శృంగార రచనపలన వేమ భావములోని విభిన్నరూపములు
వర్ణనకు నూతన, సౌందర్య సృష్టికి నవకాశము కలిగినది.

భక్తిశృంగారములో భక్తుని ఆత్మ భగవానునిలో ప్రతి భావమునను
సరించి భక్తిప్రదర్శించును భగవానుడు భోక్త, చరాచరము భోగ్యము.

తనయుడు భోగదష్టియున్ననే భగవంతునియుడు భోక్తృత్వము నిర్దహించును.
 ఈ భక్తిలో జీవాత్మకు సంభోగమందు ధేయము చిర సంభోగమునకే
 వేరుమార్గము సహకరించును. క్షణకాలమేని విరహ సహనముండదు.
 అద్వైత మసహ్యము, క్షేత్రీయ క్షణమైన విరహము సహింపజాలని
 నాయకమయినాడు.

క్షేత్రీయ సాహిత్యమునక విశిష్టత కలదు. పితృము పితృకారు
 లయిన నాలగు అభినయముల సావరసము నాట్యము, నాట్యమే సాహిత్యము
 శబ్దము శక్తి, అర్థము శివుడు, శివశక్తి శబ్దావసాహిత్యము అది
 దంపతుల నిత్యక్షంగారము సాహిత్యములొననుదీ.

క్షేత్రీయ పురష సౌందర్యము ముఖ్యము చేని న్నో, విరహము
 నిమిత్త నిరూపించెను. ముఖ్యగోపాల కృష్ణసంయోగమునకు కాంక్షపడు
 క్షేత్రజుడు విరహచరితప్రాత్యయై యిట్లు మంజుల మధురభావము కల
 వాడగు సాహిత్యవేళు యోగులకందరకు లలిత ముదుల మార్గము
 లభించినది.

నృత్య, సంగీత, సాహిత్యవివరణ

చేతనము పదములందు ఆభినయము, సంగీతము, సాహిత్యములు
గురించి తెలుసుకొన్నాము. ఇప్పుడు ఈ క్రింది పదము ద్వారా ఎలా
ఈ పదము భాగాలు యిమిడి ఉన్నాయో తెలుసుకుందాము.

ఆనందభైరవి — ఆదిత్యాశము

“ శ్రీమతి నయ బారికి నే - నొకలేక నిను వేడితే

కోపాలా? ముమ్మగోపాలా!

ఏపొద్దు దానింటిలోనే - కావై యుండి నే సరస స

లాపాలా? ముమ్మగోపాలా !

|| శ్రీమతి ||

వై పూతమాటల నేరని - జూపు దాని రతివై నింత

లేవేలా? ముమ్మగోపాలా !

|| శ్రీమతి ||

చూపులనన్ముదేరి - చూడెనినాతో క

లాపాలా? ముమ్మగోపాలా !

|| శ్రీమతి ||

నాపొందెల దానికమ్మి - యేపొందులేక యుసయనజే

నాపాలా? ముమ్మగోపాలా !

|| శ్రీమతి ||

రాగలక్షణము:- ఇది 2౧. ప మేళకర్తయగు నతశ్చైరసి జనము.

ఇది 'పేద' 1 అనెడి 4వ చక్రమునని 2వ మేళకర్తరాగము. షాడవవక్ర

సంపూర్ణము. త్రిశ్వరఅనన్తరభాషాంగరాగము.

ఆరోహణ:- సగరిగమపదీపస

అవరోహణ:- సనిదపమగరిస

స్వరస్థానములు:- షడ్జము
చతుశ్చతి రిషభము
సాధారణగాంధారము
శుద్ధపంచమము
పంచమ
శుద్ధద్వైపతము
కైశికనిషాదము.

అన్యస్వరములు:- అంతరగాంధారము.
చతుశ్చతిద్వైపతము.
కాకలినిషాదము.

అన్యస్వరమైన గాంధార ప్రియైశ్వరము:-

“ గా మపమమా - పగరిగామా - పగగామా - పమగగమా ”

అనునప్పుడు అంతరగాంధారము పలుకును.

ద్వైపతప్రియైశ్వరము:- ద్వైపతము ఆరోహణ, అవరోహణలయందే వచ్చును.

మరియు ఎక్కువగా అన్యస్వరమైన ద్వైపతము వచ్చును.

“ రి^{*}స^{*}ని^{*}ద^{*} - ద^{*}ని^{*}ద^{*}ప - పా^{*}ద^{*}ని^{*} - ద^{*}ని^{*}ప ” మొదలగు ప్రియైశ్వరము

లలో అన్యస్వరమైన ఛతుశ్చతిద్వైపతము పలుకును.

స్వకీయ స్వరమైన శుద్ధద్వైపతము ' పదపమ మపదప '

అను ప్రియైశ్వరములలో మాత్రమే వచ్చును.

కాకలిసిపోదము:- ఈ రాగమునందు కాకలిసిపోదము 'సేనిసేసా - సేనిదనీసా' ॥
-ను పుంయోగములలో నడుపును.

రాగచరిత్ర:- ఆనందభైరవి మిక్కిలి ప్రాచీనరాగము. ఇది షడ్జగామ
రాగము. ఎందులందుంటే రిషభ, గాంధార, ధైవత, సిఫాదములు
“ త్రిశ్చలిరిషభము, కొఘటి సాధారణగాంధారము, శుద్ధముగ్ధము, త్రిశ్చ
త్రిశ్చలిధైవతము, మయీయు కొఘటికైశకిసిఫాదము ॥ షడ్జ
గామస్వరము. కాని ఆన్యస్వరములకుడ ఈరాగము
నందు జానపదగేయముననుడి తీసుకొనబడినవి.

ఆనందభైరవిరాగములో త్రిశ్చలిధైవతము పరిమళములలో
పలకుచున్న చతుశ్చలిధైవతమునకే ఎక్కువ అవకాశము.
త్రిశ్చలిధైవతము శుద్ధధైవతము 'పాదమా' - 'పరుషమా' -
'గవమదదగా' అను పుంయోగములలో కనిపించుచున్నది.

ఈ పుంయోగములలో గవమదదగా అను పుంయోగములో
శుద్ధధైవతము తప్పకవచ్చును. మొదటి రెండు పుంయోగము
లను 'పాదమా - పరుషమా' ॥ పుంయోగములలో ధైవతమును
ధైవతమును కొద్దిగా నొక్కిన యెడల శుద్ధధైవతముకన్నా
తేవశుగా పలకుచుకు అవకాశము గలదు. ఇదే
విధముగా 'పదపనీ' పుంయోగములో చతుశ్చలిధైవతము
ఇంకా తేవశుగవచ్చును.

ఈ ప్రజ్ఞాకర్మేన ప్రయోగములలో తప్ప మిగిలిన ప్రయోగాలలో ‘సనిదప’

అను దౌతకాల ప్రయోగములలో ఛతుశ్చతిద్వైవతము పలుకుచున్నది.

స నిదప) ప్రయోగములలో ద్వైవతము నిషాదము యొక్క అనుసవరములలో

‘సానిసానిప’ అని పలుకుచున్నది.

పదము - పలుమిఁ -

; గపపా; | పా; | పాపా ||

; శ్శాప- | తి - | సుతు ||

పపగపపాదప | నిపాను | మాపమ గరి ||

-- బూరి- - | కి - - | నే - - - - ||

గా గా గ్గామ ప మ | మా; | మనిపా ప మ ||

- నో ప - - - | లే - | క - - - - ||

మా పపమా మగగరి | గ్గాపపమ | మా; ||

ని ను - - వే - - | డి - - - | తే - | |

మా * గ్గామ పమ | మా; | మనిపా ప మ ||

కో పా - - - | లా - | మా - - - ||

పపమా గ రి గా; | పపమా గ రి | రిగారి సా ||

మ - - - - | వ్య - - - | - - - ||

సా న్న సా మా | మ గ రే | రి గారి సా ||

- గో పా - | ల - - - | - - - - ||

2. , గ పు పానిపా ప సే | ససనిద ని ద | పాని నిపామా || పా || శ్శ

- శ్శ - ప- - - - | తి- - - సు- | తు - - - - || - ||

[illegible]

సావిత్ర్యమయనందు చతుర్విధాభినయముః - శృంగరి సమభాషకు నెను జీవలేక
నిన్ను నడిత గోపాల మున్నగోపాలా అనవపుడు ఇందు నాయక -

అహం గాఢముని -

1. పనుషు) పచ్చని చీర, రవికె.
2. మేలీమి బంగారు కాంతితో మెరియుచున్న జర్రేలంగా కుర్రలు నున్నగ దువ్వె జారుముడి, అందు చేమూతలు ఆలంకారము, పావీడబిందు.
3. కనులకు సన్నగా కాటక, రెప్పల వెంటూకలు నల్లగా ఉండి రెప్పలు చిరునగా మాత్ర పడచుట్టుండవలెను.
4. కొంచెము మొక్కు పెట్టిన విల్లువంటి అధరము.

5. ఎర్రని గుడ్డని చూసు.
6. చెవులకు రఘుకాలు. మెడకు, చేతులకు పుష్పరాచముల అభరణములు.
7. పడుచునకు పిళ్ళల వడాజుము - బాజుబంధము.
8. రాళ్ళకు పారాజీ, ఆగచేతాందు ఎర్రపు రంగు.
9. కుడివడు, వెదినుష్టై నోదినానుకొని పుట్టువచ్చు. గొళ్ళకు లేత గులాబీ రంగు.

000000

ఈ పదములగు నాయక పరకేయ.

శృంగారరసము, కరుణారసము, సంభోగేశృంగారము, సంచారులు -
మోహము, హర్షము, ధైర్యము, జాతకము, నిరేషము, భేదము, ఆవేగము,
లజ్జము, ఆసూయ, వితర్కరసము, రోషము.

శృంగారరసము, కరుణారసము, సంభోగేశృంగారము, రంగాలంకారము -
పరమపునస్కై తెరలు.

ఈ పదములలో ఒక్కొక్క చరణములో ఒక్కొక్క సగచారి భావమునకు
పాములునుగానిచి, అభినయించిన చూడముచ్చటగ నుడుచు.

అభినయము:-

1. శేషతి	సయ	బారికినే	నపలేక
మోహము	హర్షము	ధైర్యము	జాతకము
1	2	3	4
ఆవేగము	నినువేడితే		
7	ధైర్యము, నిరేషము		
	5	6	

గోపాల మువ్వగోపాల

భేదము:- 8. ఈ పాదములలో ధైర్యమునకు పాధానము.

సాక్షికాభినయము:-

1. మోహము — వియోగము, సంతోషముతో కూడిన బాధచేత నొడునిట్లు లేక హృదయము ఆందోళనచెందును.

నివ్వరిత నేత్రములు శరీరము మరుచు.

మెంయుడున్న నేత్రములు కన్నులు మూతబడును.

శరీరము కంపించును క్రిందికి ఒరగును.

చదురుబు, ఆధరము వణకును చేష్టలు లేవి.

2. హర్షము, ముచము:-

ముఖము నేత్రములుందు వికాసము.

శరీరమున్నొంగును.

శరీరము గగ్గర్పొడుచును.

పులకరింపు.

3. ద్వేషము:-

ముఖమందు, నేత్రములుందు వికాసము.

శరీరము కుంచుకొనును.

వేడుకొనును.

అశ్మపూరిత నేత్రములు.

4. భయము:-

శిశిష్యమాత్రము కూడ ఓర్వలేక త్వరపడును.

కొరిన వస్తువు లభింపక క్షణమైన

తాళలేక పోవును.

మన్మథశాకుము — తొందరపాటు — పడకనుండి లేచును.

నిటూర్పు — వేగముగనడచును — శరీరముబరువెక్కును.

మదస్సు కలత చెందును — శయనము — చింతించును.

తాళలేక పోవును — యందుభీతి

5. నిర్దేశము:- కన్నీటి నడ్డుగించుట.

6. ఆవేగము:- శ్రీ అగ్నివేగము.

విసరు కొనుట.

దేవులు బింగువులు తయారుకొనుట.

నేత్ర సంకొదము.

షడ్భాసముగ అడవులు వేయుట.

7. భేదము:- చేతులు విసకుకొనుచు యిటునటు తిరుగుట, ముఖము

విచారము బొందినట్లు కనబర్చుట.

చింత శ్రీ బ్రహ్మనొందఁగ.

అంగికాభినయము:- శ్రీమతి సుతు బారికి

1. అలగు విల్పుడు

6. చందమామ అల్లుడు.

2. కమ్మవిల్పుడు

7. పలగాజు.

3. గా చిల్కనెక్కడు రాయుడైతు

8. అంగవిహీనుడు.

4. మీసకేతనుడు

9. లక్ష్మీకొపయను శ్రీ లక్ష్మీపుత్రుడు

5. మకరకేతనుడు

10. జిమ్మిలి ముక్కాటి నారిపేలుకాడు.

శ్రీమతి సుతుబారికి:- బాబు హస్తము పట్టి సంధించి తరువాత రెండు

చేతులయందు కటకాముఖ హస్తములు పట్టి, వానిని హృదయము వద్దకు

తెచ్చిన బాణము తగిలినట్లు భావము - అటున్న చేతుల అల పద్మములు

అరచుట, భేష్ట పట్టి వేళ్ళు పట్టికించిన “నేనపలేక” అనుటకు చెల్లును.

‘1 నిను వడితే’ -

రెండవచేతులందు ముకళముల పట్టి కుడిపక్కకుగాని, ఎడమ పక్కకు గాని వేడిగించి, జాలిచూపుల జూచుచు అహస్యము వికసింపవలెను.

గోపాలా? మువ్వగోపాలా? శిశాత్విక సహాయముతో

ఎడమచేత స్వదయమున కెదురుగ అలపద్మము పట్టి, కుడిచేతి సూచిసముఖము పట్టి తలవైకి చేయినెత్తి, కొంచెముగ క్రిష్టిన ఉరుగునకు జెలుగును.
 “గోపాల ! — వేణువు జూపవచ్చు. లేక ఎడమచేత సింహముఖము కుడిచేత సూచి గొప్పలను తిలపించు పట్టుట.

2. “ఏపొద్దు దానింకిలినే కావై యుండి నే నరస సలాహాలా?

అనర్థము అసూయ ఉగ్రత వితర్కము
 మువ్వగోపాలా? శిశువు అసూయకు ప్రాముఖ్యములే.

1. అపర్థము, రోషము, అసూయ.

1. చింతించునట్లు.

2. దెష్టుచున్నట్లు.

3. చెప్పరుట.

4. శిరఃకంపనము.

5. శలవంచుట.

6. తరలన భరణ.

3. ఉగ్రత - కన్నులెరుడుట.

1. మోపు తిప్పుకొనుట.

2. కన్నబొమ్మలు, ముఖములేక నోసలు చీల్చిచుట.

3. అధిక కోపముచేతగాని, ఓర్వ లేకగాని నిస్సహాయత్వము పల్లగాని కంటతడి వెట్టుట.

వీరగ్రామము:- కనుబొమల నెత్తుట, ఎగరవేయుట, తలనయిదుకు అడించుట,
అలొడించునట్లు, కనబరచుట.

సరస సల్లాహములు:- 1. కులకు గుబ్బలు చూపుమని కులకులు.

2. తలంఘాడి నవ్వుట.

3. తాళజాలనని వేడుక.

4. వలరాజువై పదము పాడుకొనుట.

5. నీనుబానిస కంటికి నీదుర రాదనట.

6. నీమనవైన గాని పొద్దుపోదు.

7. పరుజూరి కొరకరాదు.

8. కామశాస్త్రము చదివి కథలు చెప్పుమనట.

ఆంగీకరము:- ఏ పొద్దు — కుడిచేత పతాకము ముఖము, ముందునుడి
కిందకి తోసికొని రావలెను.

‘దానిగొనిపోన కాష్టె యుండు’ శ్రవణికలు విరుచుట శి రెండవేతులయందు
పతాకము తలవై చేర్చి గొప్పతాకారముగ పట్టవలెను. శ్రమగ శీర్షము
ముందునుడి కిందకి తోసికొని రావలెను. శి .

నే సరస సల్లాహములు:- కుడిచేత అలపద్మముపట్టి, తలను చేతిని పక్కల
కాడించును అడిగినట్లు, గడముకింద యెడమ చేయనుంచి బొమ్మముడి,
ఎడమచేయి నడచున్ననుంచి, కుడిచేయి జూరవిడచి తలనయిదు వెనకలకు
అడించుట.

3. షే పూచపూటల నేర్పు జూపు - దాని రతిష్టె ఇంత తేవేలా మువ్వగోపాలా?

అసమ్మము ఉగ్రత రతులు ఆసూయ వితర్కము.
శిఖందు వితర్కము పగ్గానము ౩ .

అంగీకరము:- శిష్టే పూచపూటల నేర్పుశి.

ఎడమ చేత నుకుళముపట్టి, కుడిచేత చలయముతో దానిష్టె వాసి
సట్టినయిచి, తరమాత కడికాముఖమును నాభివద్ద నుడి నోటి
చదవు తెచ్చి, ఆటమ్మ కుడిచేత శిఖరము పట్టవలెను.

చూపు దుష్టి భేధము.

దాని వెజికలు ఏరచునట్లు, దూషించునట్లు.

రతిష్టె రతులు.

1. ఎడమ చేత పతాకమునపట్టి - చెక్కిళ్ళకు తగులనట్లుంచి కుడిచేయి
జూరవిడచి నడక నభినయించి - కుడిచేత కర్మరోఖముతో చూపుడు,
నడిమివ్రేళ్ళు కలచవలెను. ఇటు సమయానకూలముగ హస్తమునేర్పరచుకొని
ఆభినయించు.

ఇంద్రప్రస్థము:- తేవేలా శిఖరము పట్టి నుందు వెనుకలకు పొవురాని
పలె తల నాడించు.

4. చూపుల నన్నుల తేరి చూడని నాతోలేని కలాపాలా మువ్వగోపాలా?

గర్జము భేధము రాష్ట్రము శిభేధమునకు ప్రాముఖ్యము శి.

చూడకంయుడుడు

ఉత్సాహము లేక యుండుట.

ఈన గ్రహంబుననునా

నిమిత్తిని చింతించుట.

నిగూర్చుననుగ జూచుకొనుట.

తలవెత్తి చూడకూడరా.

కొనక తిప్పుకొనుట.

జాలిచూపు. ఆశూతపూరిత నేత్రములు

నిరక్షును.

తలాపూర్తి - వేడయకొ ఆకమయపు విసరలు - పయిగయలు చేత ముష్టి
నొసలు కళ్ళముదాడుట.

పలుగాల్గు మోసివై నుంచుట - సంద్యగొని మరుకేళి సలపుట. ఉరవయ్యై
నుంచుకొనుట. చేరిన రతిని నేలుట.

కాదను గుబ్బులమీద కొన్నెలనుంచుట. కొగిట జేర్చుకొనుట. పుక్కిటవిడమిచ్చి
చెక్కిలి నొక్కి కళ్ళలంటి మోచి. తేనె చప్పరించుట.

రావల్లన గుబ్బులని ముద్ర వేట్టుకొనుట.

ఇదిగోనునీ ఆకమయపులిచ్చుట.

తీలకము ఆగదముగ నొసట దీడ్చుకొనుట.

బలిమి సు గంధమునున్నరు మహిమి బాగుగ ఆలముట.

చెక్కిళ్ళకొసరి కొసరి ముదాడుట.

మోమున మోముచేర్చి మోచి తేనెవేల్పుట.

అంగారమౌగుబుయ్యలలో నూగుట.

శివోనిని క్షేత్రము తనపదములలో వేరొనెనుశి .

5. పాపొద్దెల్ల దానికట్టి - యేపొద్దులేక ఉసూరసలు.

శేదము అవయవము నిర్వేదము

నిర్వేదము అసూయ

నాపాలా? ముష్కగాపాలా?

ద్వైతము వితర్కము.

ఇందు ద్వైతము, వితర్కము, శేదము, అసూయ నాలిగించినవి విజృంభించి
అభినయించి ముగించవలెను. ఇందుగల సాహిత్యమునకు సంగీతమునకు రెండింటికి
వేరునీచి అభినయము చేయవలెను.

○○○○○○○○○○

ముగింపు

ముగింపు పదరచన :- క్షేత్రము పరమిధానా మనోజ్ఞుడైన పదరచనతో
పరిభాసనననున నైపుణ్యాన్ని చూపించగల దీర్ఘ ఇందు కే పదమైనా
ఉదాహరణమవుతుంది.

“ పలమి! మగమ తన కేళికామందిరము వెడలన్

చగచాడవో కంది - పరద! తెలఱాననుచు ।। మగమ ।।

విడలను గొంతుంగి-పిరిగండజడతోను

చడవికృపడివెనగుతుం పరితోను

నిడువకన్నులదేరు-నిదయ మయ్యులతోను

తొడలి పదలయకముచ-చడవిడెడు నడకతోను ।। మగమ ।।

కొగలి కొగంతుని నలపు-నొరపు జూపులతోను

నగనగుల ఘనపార-నానలతోను

జిగమించు కెమోని-గిగయ కెంపులతోను

నగమయక చమయి-డిందు-చంచులతోను ।। మగమ ।।

తరితేపు నేయు నను నయత బడిలికతోను

జరుతపాడడ చెగు-జార్కెలుతోను

ఇగవడలక్కెదండ-లిచ్చు తరణులతోను

పరమాత్మ! మమగోపాల! తెలఱాననుచు ।। మగమ ।।

ఈ పద రచనతో క్షేత్రము అవయవంయూడూ ఇది అతని కోర్కెకి

జయపతాక! రసజ్ఞుడైన వారి కిందలి రస భావాలు అనభుష్టకవేదాలు.

పలమిలోని భావం నాయక తన కేళికా మందిరం - ఏకాంత మందిరంనూని
వెడలిరావడం.

అనుమతితోనే భావంతో పదంలోని పూర్వ భావం పూర్తిగా న్యక్తమవుతుంది.
 తక్కిన మూడు చరణాల్లోను నామక బాహుళ్యంతరాల భావాలన్నీ స్పష్టమవుతాయి.
 గత రాత్రి ఏకాంత ముదిరంలోకి వెళ్ళుతూ జడలో తరుముకున్న గొజ్జింగి విరిగిందా!
 విడవారిపోయింది. 'కంటసరి' చిక్కువడి వెనగబడుతుంది. విశాలనేత్రాల్లో
 రాత్రి మేల్కొనటంవల్ల - తెల్లవారినా నిద్రమబ్బు స్పృహగా కనిపిస్తుంది.
 దానితో అలసట, అలసటచే తడబడు నడకలు, పరవశత్వం, పరిపూర్ణత్వం పొందే
 పొందని వలపుచూపుల సౌంపులతోను, కర్పూరపు పరిమళాలతోను, కెమ్రోవీ చీగరు
 కెంపులకాతులతోను, నామకమందిన సఖిక్షతాలతోడి సగం మాత్రమే కని
 పించే స్వనద్యంయంతోను నామక కేళికా ముదిరం వడలివచ్చింది. అంతేకాదు.
 తరితేపులు కలిగించే సమయత' వల్ల బడలిక కలిగింది. అది స్పష్టంగా తెలు
 స్తుంది. ఆ బడలికవల్ల జారిపోవు వైట్టనన్నెతం సవరించుకోవడం లేదు. అండ
 దండలుగా చెలికత్తెలు ఇరుగడల ఉన్నారు. కాబట్టి సరిపోయింది. 'అయ్యో!
 పరమాత్మ! తెల్లవారిపోయింది' అంటూ నామక తన కేళికా ముదిరం వడలి
 వచ్చిందట. ఇది నామకా పరిపూర్ణ పరవశత్వానికి పరమోదాహరణ. అప్పు
 వారు, అయ్యవారు వేంచేపు చేయించాక రాత్రి జరిపిన సగత క్షణా చిహ్నాలు
 ఈ పదంలో వర్ణితం. ఇది భగవత్సరకమైంది. నామక తానే అయి వర్ణించాడు.
 వర్ణన భక్తి భావంతో క్షేత్రంయ. ఈ పదములో 'విడవారు', చిక్కుముడి
 వెనగూ, నిద్రమబ్బు, తడబడడమడ, నొగని నొగయని వలపునొంపు, పగవగలు
 విడియ దందరలు, తరితేపునెంపు, మొదలైనవన్నీ సాధిప్రాయపదాలు. ఇలాంటి
 పదప్రయోగంతో అందే వేసిన చేయి క్షేత్రంయ అయ్య పదాలు భావమూర్తితో
 రసాస్వాదనకు అనకూలిస్తాయి.

రహస్యములు సహృదయ హృదయైక వేద్యం. మరీ ఈ పదం వాక్యం ౧౧.

రహస్యము కావ్యము. రమణీయార్థ పరిపాదక శబ్దః కావ్యమ్ అన్న నిద్దాంతాలకు సమాగ రిపోయి. కావ్యమేమంటే ఒక చిత్రకారుడు మనోజ్ఞ వర్ణచిత్రం చిత్రించుచున్నది. శిల్పి శిల్పంగా చెక్కుచున్నది. కాని నిదయ కన్నుల దేరు నిదయ మబ్బులను సగవగల ఘనసార వాసనలను వెదజల్లే పద్ధతినే చిత్రించడం చెక్కుచున్నది. 'నిదయ కన్నుల దేరు నిదయ మబ్బున్నది' చిత్రించి, చెక్కుచున్నదేమీ గాని, సగవగల ఘనసార వాసనలను నిత్యం లోను, శిల్పంలోను చూపడం సాధ్యమైన పనికాదు. అనియమంలో నర్తకి నిదయ కన్నుల నిదయ మబ్బును ప్రకటించుచున్నదేమీగాని, ఘనసారవాసనలను వెదజల్లడం కష్టమే. సంగీతంలో నైతం ఇది సాధించడం సులభం కాదు. కాని భావనైకలోకంలో భావుకుడు వీక్షింపిని భావించి ఆనందించగలడు. అదే కవి నేర్పు. కవితా కలలోని సోగను, అంగాంగ సౌందర్య చర్మనగల ప్రబంధ కవుల వర్ణనలకంటే క్షేత్రంయే మనోజ్ఞవర్ణన ఎన్నో రెట్లు గొప్పది. ఇది చలత్రైనిదయ వర్ణన. ఇందులో పద లాలిత్యం, భావాల సోగనులు ఉన్నాయి. ఇట్లే పదం ఎన్ని విధాల చూచినా క్షేత్రంయే పద. కవితా శిల్పానికి పరమాయమానమే ఒప్పుతూంది.

'రసనిద్ధానకవేశ్వరాః' అన్న సూక్తికి నిదయనం క్షేత్రంయే.

○○○○○○○○○○

